Е2 1297

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

1997 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

21 ноябр, № 47 (3522)

ҲАМКОРЛИКНИНГ ЯНГИ ҚИРРАЛАРИ

Ўзбекистон автомобилсозлик ривожланган мамлакатлардан бирига айланмоқда. Асакада чиқаётган «Нексия», «Тико», «Дамас» енгил машиналари дунё бозорига чиқа бошлади. Мустақиллигимизнинг етти йиллиги арафасида Самарқандда автобуслар ва юк машиналари ишлаб чиқарила бошлайди. Бу автомобил заводи Туркия республикаси ишбилармонлари билан ҳамкорликда қурилмоқда. Умуман, бизнинг мустақиллигимизни биринчи бўлиб тан олган Туркия давлати билан алоқаларимиз йилдан-йилга кенг ривожланиб бормоқда.

Шу йилнинг 17-19 ноябр кунлари мамлакатимиз Президенти Ислом Каримов расмий ташриф билан Туркия республикасида бўлди. У сафари чоғида Туркия республикаси Президенти Сулаймон Демирэл билан учрашди. Унда мамлакатларимиз ўртасидаги ўзаро манфаатли ҳамкорликнинг бугунги аҳволи ва уни замон талаблари асосида янада кенгайтириш борасида фикр алмашилди.

Музокаралар якунида икки томонлама ҳужжатларни имзолаш маросими бўлди. Божхона, сайёҳлик ҳамда соғлиқни сақлаш соҳаларида ҳамкорлик тўғрисидаги битимлар, фан ва технология соҳасида ҳамкорлик бўйича Ўзбекистон-Туркия қўшма корхонаси тўғрисидаги Протокол имзоланди. Ўзбекистон-Туркия муносабатларини янада ривожлантириш ва мустаҳкамлаш тўғрисидаги қўшма баёнотни Президентлар Ислом Каримов ва Сулаймон Демирэл имзолади. Илгари имзоланган абадий дўстлик ва ҳамкорлик тўғрисидаги Шартнома, Консуллик Конвенцияси ҳамда фуқаролик, савдо ва жиноий ишлар бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш ҳақидаги шартноманинг ратификация ёрлиқлари алмашилди.

Ислом Каримов ўз сафари чоғида Туркия бош вазири Месут Йилмаз, Туркия Буюк Миллат мажлиси раиси Ҳикмат Четин, «Коч холдинг» саноат-молия компанияси президенти ва бош ижрочи директори Инон Кирач, Туркия Иш банки президенти Юнол Кўрукчи ва бошқа ишбилармонлар билан учрашди. Ислом Каримов Сулаймон Демирэл ҳамроҳлигида мамлакатнинг кўҳна гўшаларидан бири — Эски шаҳарга келди, «Коч холдинг» компаниясининг «Арчелик» заводи фаолияти билан танишди.

Мамлакатимиз Президенти Ислом Каримовнинг Туркияга расмий сафари муваффақиятли якунланди.

ҚУТЛАЙМИЗ!

Ҳафталигимизнинг ўтган сонида Ўзбекистон халқ ёзувчиси Одил Ёқубовнинг АҚШ Фан, техника ва санъат халқаро академиясининг академиги этиб сайланганлиги ҳақида хабар берган эдик.

Хушхабар изидан яна хушхабар келди. Ўзбекистон халқ ёзувчиси, Олий Мажлис депутати, Республика «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик марказининг раиси Неъмат Аминов ҳам ушбу халқаро Академиянинг ҳақиқий аъзоси, академиги этиб сайланди.

Севимли адибимизни ушбу юксак эътибор ва эътироф билан самимий қутлаймиз.

«БУЮК ХАЛҚ ФАРЗАНДИСИЗ»

Шу кунларда украиналик санъаткорлар республикамизнинг турли вилоятларида бўлиб, меҳнаткашлар билан учрашувлар ўтказмоқдалар, концертлар бермоқдалар.

Биз ана шундай учрашувлар чоғида Украинадан келган баъзи меҳмонлар билан суҳбатлашишга мушарраф бўлдик. Қуйида ана шуларни эътиборингизга ҳавола этамиз.

Борис ШАРВАРКО, Ўзбекистонда ўтаётган тадбирларнинг саҳналаштирувчи бош режиссёри, Украина халқ артисти:

— Аввало, бизларни бағрикенглик билан чиройли, самимий кутиб олганингиз, ажойиб меҳмонхоналарга жойлаштириб, меҳмондўстлик кўрсатганингиз учун миннатдорчилик билдирамиз. Очиғи, ўзбекистонлик ошпазларнинг қўли гул экан.

Тадбирларга келсак, режалаштирилган барча ишларимиз тартиб бўйича кўнгилдагидек ўтмоқда. Бизларнинг чиқишларимизни ўзбек халқи барча ерда аъло даражада кутиб олмоқда. Халқингизнинг санъатсеварлиги, санъат аҳлини ҳурмат қилиши бизни ниҳоятда хурсанд этди.

Сизга бир гап айтайми, зўр тантаналар, кўнгилдагидек шарт-шароитларни кўриб биз ҳам ўзбекистонлик дўстларимизни Украинада худди шундай кутиб олиш имкониятига эга бўлар эканмизми, деб ўйлаб қолдим. Ҳар ҳолда, Ўзбекистон ва ўзбек халқи ҳар доимгидек одамшавандалиги билан бизларни қойил қолдирди. Биз республикангизнинг бундан буёнги ривожига омадлар тилаймиз.

* * *

Владимир СИРЕНКО, маданият кунларининг бош дирижёри, Украинада хизмат кўрсатган санъат арбоби:

— Ўзбекистон мусиқа санъатининг ҳақиқатан ҳам юксак савияда экани мени ҳайратга солди. Буни мен учта мисолда айтиб ўтмоқчиман. Биринчиси, Ўзбекистон симфоник оркестри репетициялардан бирида бизнинг дастуримиз юқори савияда бўлишига катта ёрдам берди. Иккинчиси шуки, Ўзбекистонда олиб борилаётган мусиқий таълим жаҳон андозаларига мос бўлиб, буни биз Ўзбекистон ҳукумати томонидан ўтказилган қабул маросимида яққол ҳис этдик. Ёш скрипкачи қизчалар, камер оркестри, «Ялла» ансамбли бизни лол қолдирди.

Учинчиси эса Мухтор Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваториясида ўтказилган Украина опера ва балет юлдузлари ўтказилган ижодий учрашув пайтидаги муносабат жуда самимий бўлди.

Халқларимизнинг тили бошқа бўлса ҳам, санъатларимиз тили бир эканлиги бизни бир-биримизга янада яқинлаштириб, келгуси ишларимизга ривож беради, деган умиддаман.

Дмитрий МУХАРСКИЙ, Украинада хизмат кўрсатган артист:

— Темурийлар даври Давлат тарихи музейини томоша қила туриб, сизлар қандай буюк халқнинг фарзанди эканлигингизни англадик. Маданият кунлари баҳона Тошкент ҳаётини кўриб, унинг одамлари билан мулоқотда бўлиб, мустақил Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги ўзгаришлардан ҳайратга тушмоқдаман. Агар сиз буюк Амир Темур, ибн Сино, Беруний, Улуғбек, Хоразмий, Форобий, Ат-Термизий ва бошқа дунёга машҳур бобокалонларингиз билан фахрлансангиз, биз эса уларга тенг келадиган фақат Богдан Хмелницкийнигина айта оламиз, холос.

Ўзбек халқини бугунги кунда эришаётган муваффақиятлари билан табриклайман ва мамлакатингиз янада обод бўлишини тилайман.

К. АЗИМОВ
суҳбатлашди

КЕНГ ДАЛАЛАР ҚЎШИҒИ

Украин халқи жаҳон санъати ва адабиёти хазинасига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшган ва қўшиб келаётган, кўп қадим маданиятга эга бўлган халқдир. Шарқий славян халқлари орасида украинлар тарихий тараққиёт давомида чет эллик босқинчилар томонидан кўп жабр-жафолар чекди ва бу халқ орасидан чиққан Богдан Хмелницкийга ўхшаш баҳодирлар ўз халқини озодликка олиб чиқиш учун мислсиз жасоратлар кўрсатди. Шу боисдан ҳам украин адабиётининг бош мавзуларидан бири бу — Ватан озодлиги мавзуидир.

Украин адабиёти ривожида файласуф-гуманист, ёзувчи Григорий Сковороданинг хизмати жуда буюк. Янги украин адабиётининг шаклланишини бевосита унинг номи билан боғлашади. Янги адабиётнинг асосчиларидан ва илк классик намоёндаларидан И. П. Котляревский ўзининг «Энеида» поэмасида биринчилардан бўлиб бадиий ижодда халқчиллик ва миллий ўзига хосликни ёқлаб чиқди. И. Франко, П. Гулак-Артемовский, Л. Украинка, Г. Квитка-Основьяненко, Е. Гребенко, П. Беленцкий-Носенко ва бошқа улуғ, атоқли адиблар, шоир ва драматурглар XVIII-XIX аср украин адабиётининг обрўсини кўтариш ва уни халқ орзу-умидлари, Ватан озодлиги ғояларига уйғун тараққий эттириш йўлида жонбозлик кўрсатдилар.

Ўлсам менинг жасадим
Украинага кўмилсин.
Қабрим у кенг даланинг
Энг ўртасида бўлсин.

Ушбу ёниқ сатрлар оташнафас украин шоири Тарас Шевченко қаламига мансуб. Ўзининг машаққатли, тутқинлик ва уқубатларда кечган ҳаёти давомида Т. Шевченко ўз она-диёрини озод ва бахтиёр кўришни орзу қилиб ўтди.

Ҳозирги замон украин адабиётининг энг илғор намояндалари юқорида номлари зикр этилган адибларнинг анъаналарини давом эттириб келишмоқда. Сиз қуйида севимли шоиримиз Эркин Воҳидов таржима қилган атоқли украин шоири Андрей Малишконинг «Ҳақиқат» сарлавҳали шеърини ўқийсиз.

ҲАҚИҚАТ

Айтар эди бир замон онам:
— Ўсиб катта бўлурсан, ўғлон.
Оқил бўлу мард бўл чинакам,
Бу икки иш эмасдир осон.

Оқил бўлгин. Сен бу ҳаётнинг
Кенг йўлию сўқмоғин ўрган.
Ҳам томчининг, ҳам коинотнинг
Чексизликда кезмоғин ўрган.

Ҳақиқат — бир, ҳақиқат — аччиқ,
Шундан доим балога дучор.
Сен мард бўлгин, сен унга очиқ
Ҳимоячи бўлгин устивор.

Керак бўлса ҳақиқат учун
Юрагингни парча-парча қил.
Керак бўлса ҳақиқат учун
Минг бор ўлиб, минг бора тирил.

Майли сендан дўстларинг кечсин,
Сендан кечсин майли қондошлар.
Рози эдим мен берган жонни
Ҳақиқатга бахш этсанг агар.

Оқил бўлу мард бўлгин, ўғлон,
Бу икки иш эмасдир осон.

САНЪАТИНГИЗ УЧУН ТАШАККУР

Ўзбекистон Бадиий академиясининг муҳташам Кўргазмалар залида намойишга қўйилган Украина тасвирий ва амалий санъати асарлари, бу халқнинг маиший турмушига дахлдор буюмлари ва идишлару анжомларини томоша қиларканман, қадимги грек файласуфлари Платон ва унинг шогирди Аристотелнинг санъат ҳақидаги икки хил қараши ёдимга келади. Платон «Санъат одамлар билимини оширишга хизмат қилмайди, аксинча, идеал шаҳарда иложи борича санъатни йўқ қилиш керак. У одамларга ором бағишлайди ва уларни бўшаштириб қўяди», — дейди. Аристотел эса санъатни ёқлаб; «Мен Платонни ҳурмат қиламан, лекин ҳақиқатни эса Платондан ҳам юқори қўяман», — дейди ва фикрини давом эттириб инсоннинг санъатдан баҳра олганидан кейин кечадиган ҳолати — «катарсис» — покланиши ҳақида ҳамда комил инсонни тарбиялашдаги беқиёс аҳамияти ҳақида гапиради. Мана шундан буён неча замонлар ўтибди ҳамки, одамзод ҳаётида санъат борасидаги бу икки хил қараш ҳамон мавжуд. Лекин санъатнинг жозиба кучи шу қадар қудратлики, одамзод орасида Аристотел тарафдорлари кўпчиликни ташкил қилади ва шундай бўлиши табиий ҳам.

Суҳбатдошим — ранг-баранг ва улкан кўргазма ташкилотчиларидан бири — Украина Маданият ва санъат ишлари вазирлиги масъул ходими, санъатшунос **Вера КОВШУРА...**

— Вера Васильевна, Ўзбекистонга қандай ўй-ниятлар ила келганингиз ҳақида гапириб берсангиз?

— Ростини айтсам, мен Ўзбекистонга бутун жону дилим билан, соғинчу армонларим билан талпиндим.

— Нега, билсак бўладими?

— Бу менинг ёшлик йилларим билан, умримнинг энг ширин лаҳзалари — ўтли муҳаббатим билан боғлиқ масала. Бундан роса йигирма йил бурун келганман Тошкентга...

— Бу шаҳар янада гўзал қиёфа касб этибгина қолмасдан, унинг умумий кўринишида миллий руҳ кучайибди.

— Бу албатта мустақиллигимиз шарофатидан. Мен эса худди ана шундай руҳни сизлар намойиш этаётган кўргазма маъно ва мазмунида ҳам илғагандек бўлдим.

— Сизда шундай фикр туғилгани биз учун қувонч. Чунки кўргазмани ташкил қилишдан асосий мақсад-муддаомиз ҳам шу эди. Сизнинг зукко ва доно юксак дидли одамларингизга халқимиз ҳаётининг энг яхши, энг ибратли, энг афзал жиҳатларини кўрсатишни ният қилиб келганмиз.

Украина санъати, маданияти кўҳна тарихга эга ва худди табиати сингари бой, ранго-рангдир. Украин бадиий маданияти ҳақида ҳикоя қилишни иконанавислик санъатидан бошлаш жоиздир. Чунки бу санъат тури халқимизнинг кўп асрлик тарихи билан, гўзаллик, қаҳрамонлик, улуғворлик сингари энг олий инсоний қадриятларни қай тарзда ҳис этиши билан чамбарчас боғлиқдир. Иконанавислик бу ҳақиқий гуманистик санъат тури сифатида бизнинг бугунги кунимиз учун ҳам ғоятда қадрлидир.

— Украина тасвирий санъати намуналари кўргазманинг асосий қисмини ташкил этибди. Уларни томоша қиларканман, гўё халқингизнинг ўзи билан учрашгандек, суҳбатлашгандек бўлдим...

— Аввало шуни айтиш керакки, тасвирий ва амалий санъат ўзида халқ аксини мужассам этади. Халқимиз шўх, ҳазил-мутойибага мойил, айни дамда қалбан улуғсифат, донишманд. Замонавий украин тасвирий санъати турли йўл ва йўналишлар бўйича тараққий этмоқда. Лекин уларнинг ҳаммаси биз яшаб турган дунёнинг — ҳаётнинг абадий, ўзгармас ҳақиқатлари, қонуниятларидан баҳс юритади, ватанимизнинг тарихи, замонамиз муаммолари, руҳий, миллий тикланишимиз ҳақида ҳикоя қилади.

— Вера Васильевна, юртингиз одамларининг қиёфаси гўзал эканлигини яхши билардим. Лекин мазкур кўргазма сизларнинг турмушингиз, кийим-бош, рўзғор ашёларингиз ҳам мутаносиб равишда чиройга, ўзига хос маъно-мазмунга эга эканлигидан дарак бериб турибди.

— Ҳа, биз турмушимизни гўзал қилувчи халқ амалий санъатининг барча турларидан намуналар келтирганмиз. Украина еридан топилган палеолит даврига, ундан сўнгроқ эрамизгача IV—II асрларга оид буюмлар бор. Гиламдўзлик ва каштачилик, ёғоч ўймакорлиги, чиннисозлик шишасозлик, санъати, кулолчилик бизнинг бугунги кунимизда ҳам халқимиз бунёдкорона ҳаётининг ажралмас қисмини ташкил этади. Булар халқимизнинг бой хаёлот олами, нозик дидию фаросати, ҳаётсеварлиги, шоирона табиати, айни дамда шўх, қувноқ феъл-атворидан сўйлаб турибди гўё...

— Мустақиллик шарофатидан баҳраманд азиз украиналик санъаткорлар, санъатингиз билан халқингиз кўрку тароватини жаҳонга кўз-кўз этишдек қутлуғ ва муқаддас ижодий фаолиятингизда янада юксак парвозлар тилаймиз.

Дилбар САИДОВА

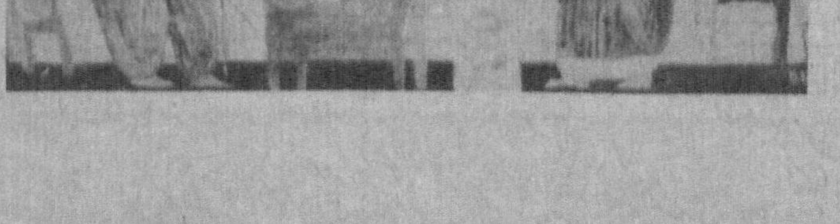

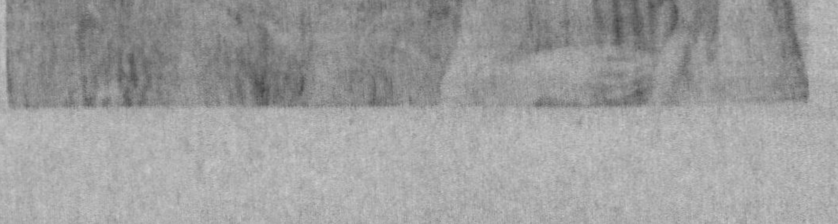

Чўлпоннинг 100 йиллиги

ШОИРНИНГ НОМАЪЛУМ ШЕЪРИ

Асримиз бошларидаги адабий жараённи ўрганиш чоғида камина Чўлпон асарларини кўп марталаб учратдим ва улкан сўз санъаткорининг фаол ижодкор бўлганига неча бор амин бўлдим. У ўша пайтларда, айниқса, 1914-1925-йиллари Туркистонда чиқиб турган деярли барча газета ва журналлар билан ҳамкорлик қилишга интилган. Шундай нашрлардан бири — Фарғона шаҳрида 1919-1920-йиллари нашр этилган «Янги Шарқ» газетасидир. «Фарғона музофот миллий ишлар мудириятининг нашри афкори» бўлган бу нашрнинг 50га яқин сонлари бизгача етиб келган. Чўлпон «Янги Шарқ» билан унинг 1-сониданоқ ҳамкорликни бошлаган; шу сонда (1919 йил, 1 июл) унинг «Янги Шарқ» номли шеъри эълон қилинган.

Газетанинг сақланиб қолган сонларида Чўлпоннинг жами 5 та асари — 2 шеъри ва 3 мақоласи эълон қилинганини аниқлашга муваффақ бўлдик. Ушбу нашрнинг 1919 йил 2 августда чоп этилган 6-сонида «Ким хор?» шеъри «Қаландар» тахаллуси остида эълон қилинган. Бу шеър Чўлпон адабий меросида ўзига хос ўрин тутади, дейишга асосимиз бор. Чунки унда, биринчидан, адибнинг ҳажвий иқтидори кўринади; иккинчидан, унинг мустамлакачиларга нисбатан муносабати яққол намоён бўлади; учинчидан, шоирнинг ўша пайтларда «тўртинчи» — болшевикларга нисбатан қараши аниқ билинади. Шеър гарчи ҳукмрон доиралар нашрида чоп этилган бўлса ҳам, унда «мусулмонларнинг тўртинчиси» барчадан кўра хордир, деган хулоса илгари сурилади.

Чўлпон нега шундай хулосага келди? Бизнингча, болшевикларнинг 1918-1919 йилларда Туркистон халқлари бошига солган жафоларини, шаҳар, қишлоқларда қилган қирғинларини ўз кўзи билан кўрган шоир «мусулмон тўртинчи»ларнинг Шўролар тузумини ҳимоя қилишга қаратилган ҳаракатини маъқулламаган кўринади. Унинг шу йиллари халқ дардига қайғуриб ёзилган аламли шеърларини ўқувчиларимиз яхши билишади, албатта. «Ким хор?» шеъри ҳам 1919 йили Чўлпоннинг ижтимоий-сиёсий қарашлари қай тарзда бўлганига далил бўла оладиган асарлардан биридир. Кейинчалик муҳитнинг зўрлиги туфайли бош эгишга мажбур бўлган адиб мазкур шеърини бирорта ҳам тўпламларига киритмади. Унинг номи тадқиқотчи Т.Йўлдошев томонидан тузилган «Чўлпон ҳаёти ва ижоди библиографияси»да (Тошкент, 1992) ҳам, адиб асарларининг ҳозирги нашрларида ҳам учрамайди.

Рустамжон ТОЖИБОЕВ,
ТошДУ докторанти

Чўлпон

КИМ ХОР?

Бу замонда, биродарлар, ким жуда хор?
Ўлим кутуб кеча-кундуз ким кўб йиғлор?

Буржуй хорми? Йўқ,биродар, буржуй кўб тинч,
Нега десанг, Николайнинг пулидан зич!...

Чинўвникми? Чинўвник ҳам жуда роҳат,
Ҳар кун қилур «поматникка»[1] ул ибодат...

Яна роҳат: сомоворчи, айрончиси,
Кабобчиси, мевачиси, найрангчиси;

Извошчиси, саржинчиси, ўтинчиси,
Ҳаммадан хор: мусулмоннинг «4» инчиси!..

1. «Поматник» — Искобилиф шаҳринда, шаҳар боғчасининг ўртасиндаги сўппайиб турган машҳур империалист, Николай думи бўлган Искобилиф генералининг қора ҳайкалидир. (Чўлпон изоҳи — Р.Т.)

ЧЎЛПОН ЎШ САҲНАСИДА

Қардош Қирғизистоннинг Ўш вилоят Бобур номидаги ўзбек мусиқали драма театри жамоаси сўнгги йилларда бир қатор ижодий ютуқлари билан ўз мухлисларини хушнуд этиб келмоқда. Театр саҳнасида намойиш этилган Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Ориповнинг «Соҳибқирон» спектаклини ўшликлар билан бирга қўшни вилоятлардаги мухлислар, мамлакат пойтахти Бишкекдаги театр ихлосмандлари ҳам мамнуният билан томоша қилдилар.

Мазкур спектакл Тошкентда ўтказилган соҳибқирон Амир Темур таваллудининг 660 йиллигига бағишланган фестивалда иштирок этиб, фахрли учинчи ўринни эгаллади. Мутахассислар, Амир Темур сиймосини саҳнада талқин этган Қирғизистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Салоҳиддин Умаровнинг ижро маҳоратига яхши баҳо бердилар. Театр ижодкорлари Самарқандда ўтказилган «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивалида ҳам муваффақиятли иштирок этишди.

Ўтган пайшанба куни театр саҳнасида андижонлик таниқли шоир Тўлан Низом қаламига мансуб «Учар юлдуз» спектаклининг дастлабки намойиши бўлиб ўтди. Шу кунларда бутун халқимиз таваллуд кунининг 100 йиллигини нишонлаётган ўтли шоиримиз Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпон ҳаётига бағишланган бу асарни Андижон театрида «Лайли ва Мажнун», «Тоҳир ва Зуҳра» спектаклларига режиссёрлик қилган устоз санъаткор Салоҳиддин Умаров саҳналаштирди. Бош ролларни халқ артисти Ойтожи Шабдонова, хизмат кўрсатган артистлар Шавкат Дадажонов, Матлуба Мавлонова, Маҳмуджон Раҳматов, артистлар Аҳмаджон Маматохунов, Дилором Соипова, Маҳлиё Дадажонова ва бошқалар ижро этдилар.

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирининг ўринбосари Муҳаммадали Абдуқундузов, асар муаллифи Тўлан Низом, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг бош муҳаррири Аҳмаджон Мелибоев ўшлик ижодкорларни навбатдаги ижодий ютуқлари билан қизғин табрикладилар.

Шу куни Ўшдаги Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпон номи билан аталувчи мактабда оташин адиб ижодига бағишланган адабий кеча бўлиб ўтди.

Ўз ахборотимиз

БИЛДИРИШ

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Республика маънавият ва маърифат жамоатчилик маркази билан бирга буюк адибимиз Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпон таваллудининг 100 йиллигига бағишлаб Чўлпонхонлик кечаси ўтказади. Кеча 27 ноябр-пайшанба куни соат 14.00 да Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг мажлислар хонасида бошланади.

Чўлпонхонликка марҳамат!

МАНЗИЛИМИЗ: Мустақиллик майдони, Жавоҳарлаъл Неру кўчаси, 1-уй.

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

Абдуқаҳҳор ИБРОҲИМОВ

КЕЛАЖАК ИЛМУ УРФОН ВА ИСТИҚЛОЛДА

«Хоразм Маъмун академиясини қайта ташкил этиш тўғрисида»ги Президент Фармонини ўқиб...

Жаҳон цивилизацияси босқичларига назар ташлар эканмиз, нажот илму урфон ва миллий истиқлолда эканига ишонч ҳосил қиламиз. Бу дегани шуки, мустақил бўлмаган халқнинг илм-фани равнақ топмайди. Шунингдек, илм-фани ривожланмаган миллат сиёсат саҳнасида ўзини кўрсата олмайди. Яъни, бундан олти йил аввал миллий истиқлолга эришмаганимизда, ушбу Фармоннинг қабул қилинишини тасаввур қилиш ҳам мумкин эмас эди.

Ушбу Фармоннинг биринчи бандида унинг мақсади аниқ қилиб белгиланган: Ўзбекистоннинг илмий салоҳиятини юксалтириш, унинг жаҳон илмий ҳамжамиятидаги ўрнини мустаҳкамлаш, минтақаларда фанни янада ривожлантириш ҳамда истеъдодли ва фидойи олимларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, юқори интеллектуал муҳит яратишдаги миллий анъаналарни ривожлантириш, қадимда фан, маърифат ва маданият оламининг маркази ҳисобланган, одамзот тарихидаги илк академиялардан бўлмиш Хоразм Академиясини қайтадан ташкил этишдир.

Республикамизнинг илмий салоҳиятини юксалтириш, унинг жаҳон илмий ҳамжамиятидаги ўрнини мустаҳкамлаш зарур. Бу маълум ҳақиқат. Чунки ягона сайёрада, бирбутун жаҳон ҳамжамиятида бир аъзо бўлиб яшар эканмиз, жаҳон илмий ҳамжамиятида ҳам ўз ўрнимиз бўлишини тақозо этади. Зотан, жаҳон илмий ҳамжамиятида ўз ўрни бўлган халқнинггина жаҳон миқёсидаги мавқеи иззат-икромли бўлажак. «Бекнинг ўрни бежоғлиқ бўлади», деган ақида энди ортда қолиб кетди, эскирди, таомилдан тушди. Бундан буёғига илму урфонда илғор бўлган халқнинг ўрни бежоғлиқ бўлажак.

Энди эътиборингизни «минтақаларда фанни янада ривожлантириш» иборасига қаратамиз. Ягона Ватан туйғуси, умуммиллат тушунчаси ва манфаати устивор бўлган сиймоларгина пойтахт ва минтақалар равнақи учун бирдек қайғурадилар, бирдек ташвиш қиладилар. Минтақаларда ҳам фанни янада ривожлантириш одати бизга анъанадир, буюк аждодларимиздан меросдир. Бунга иккита мисол келтирамиз. Мирзо Улуғбек доруссалтанати Самарқандда ва ўша вақтда вилоят шаҳарлари бўлмиш Бухоро ва Ғиждувонда мадрасалар қурдиради. Алишер Навоий ўзи қурдирган 157 иншоотнинг бирини тарихий Хуросон мамлакатининг олис вилоятларидан бирининг маркази Марв шаҳрида бино қилган. Бу ҳозирги кунгача сақланиб келаётган Низомия мадрасасидир.

Ушбу Фармонда қайд этилган минтақаларда фанни янада ривожлантириш тадбирлари истиқлолга эришилган дастлабки йилларданоқ бошлаб юборилган эди. Бунга республиканинг деярли барча вилоят марказларида университетлар очилганини мисол қилиб келтириш мумкин. Илгари эса фақат Тошкент ва Самарқанддагина университетлар мавжуд бўлиб, булардан бири Самарқанд республика пойтахти бўлиб турган йигирманчи йилларда очилган Педагогика олий ўқув юрти асосида ташкил этилганди. Олий ўқув юртлари асосан пойтахт Тошкентда жамланганди, илм-фан аҳли ҳам, асосан, Тошкентда фаолият кўрсатарди. Фундаментал илм-фан билан шуғулланувчи илмий-текшириш институтларининг деярли ҳаммаси Тошкентда эди. Ваҳоланки, тараққий этган мамлакатларнинг барча минтақаларида фан ривожланишига бирдек эътибор берилади. Масалан, АҚШ, Олмония, Франция, Италия, Англия, Япония каби давлатларда худди шундай. Республикамизда ҳам шундай оқилона йўлдан борилмоқда. Ушбу Фармон бу борадаги янги бир дадил ва тарихий қадам ҳамда кадрлар тайёрлаш бўйича Миллий дастурни амалга оширишда бир тадбирдир. Демак, Ўзбекистоннинг илмий салоҳиятини юксалтириш, унинг жаҳон ҳамжамиятидаги ўрнини мустаҳкамлаш иши олдиндан ўйланган ва англаб етилган, дунё андозаларига хос ва миллий анъаналаримизга мос, изчил ва узлуксиз фанний сиёсатдир, десак янглишмаймиз. Фармонда истеъдодли ва фидойи олимларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, юқори интеллектуал муҳит яратишдаги миллий анъаналарни ривожлантириш вазифалардан бири сифатида таъкидланишининг боиси ана шундадир.

Халқимизда минг йиллар давомида синалган, тарих тажрибасидан ўтган бир удум бор. Бу удумнинг моҳиятини кўрсатиш учун бир-иккита оддий мисол келтирамиз. Масалан, қаровсизлик, эгасизлик, эскириши туфайли ёки шу каби бошқа бир сабаб билан иморатнинг путури кетса ёки нураса, янги иморатни бошқа бир жойга эмас, эскисининг айни ўрнида қурилган. Саройлар, масжиду мадрасалар ва шу каби жамоат бинолари билан ҳам шундай бўлган. Ўн марталаб қайта тикланган масжидларни биламиз. Бухоро Арки кейинги етти ярим аср ичида худди шу ўрнида уч марта қайта бино қилинганидан хабардормиз. Чоризм маъмурлари Туркистон ўлкасида суриштириб-нетиб ўтирмай дуч келган жойга қурдирган қанчалаб қишлоқ ва шаҳарчаларни сув суриб, сел олиб кетганидан, кўчки остида қолганидан ҳам хабардормиз.

Қайта тиклаш авлоднинг аждод олдидаги бурчи, арвоҳ хотири, замонавий ибора билан айтганда, инсонлик шарафидир.

Маъмун академияси бутун Ислом дунёсида шу типдаги иккинчи академия эди, биринчи академия Бағдодда тузилган бўлса-да, лекин унинг асосий илмий кучлари — асли туронлик олимлар эдилар. Буни қарангки, иккала академияни ҳам ташкил этувчилар адаш (отдош) — исмлари Маъмун эди. Бири халифа Маъмун, иккинчиси Хоразмшоҳ Маъмун эди.

Машҳур Бағдод халифаси, яъни Араб халифалигининг бош ҳукмдори Хорун ар-Рашид мамлакатнинг Хуросон ноиблигига ўз ўғли Маъмун ар-Рашидни тайинлайди. Илм-фан ҳомийси сифатида донг қозонган Маъмун ноибликнинг маркази бўлмиш Марв шаҳрига атроф ўлкалардан, жумладан, Хоразм, Фарғона, Шош, Фороб (Шошнинг шимолида) ва бошқа вилоятлардан олимларни тўплаб, ўз саройида уларнинг илмий ишларига шароит яратиб беради. У ёшлигидан турли илмлардан хабардор бўлган. Унинг саройида Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий ал-Мажусий, Исмоил Жавҳарий, Ҳабаш ал-Ҳосиб, Аҳмад Фарғоний каби туронлик машҳур олимлар фаолият кўрсатишган.

Милодий 813 йили халифалик тахтига Маъмун ар-Рашид ўтиради ва ўзи билан Бағдодга Марвдаги сарой олимларини ҳам олиб келади. Муттасил 20 йил, яъни 813 йилдан 833 йилгача давлатни бошқаради, илм-фан равнақига зўр аҳамият беради. Барча етук олимларни «Байтул-ҳикма» («Донолар уйи») га — «Маъмун академияси»га уюштиради. Ушбу академияда кўплаб олимлар, таржимонлар, хаттотлар хизмат қиладилар. Олимлар илмий иш — тадқиқот билан шуғуллансалар, таржимонлар сурёний, қибтий, санскрит, юнон, лотин ва бошқа қадимий тилларда ёзилган ноёб асарларни арабчага таржима қилардилар, хаттотлар эса асарларнинг қўлёзма нусхаларини кўпайтирадилар. Шуниси диққатга сазоворки, бу таржима асарларнинг, биринчи навбатда, юнонча ва лотинча асарларнинг асл нусхалари Оврупода юз берган инквизация оқибатида ёндириб, йўқотилиб юборилган. Таржималар сақланиб қолган. Оврупоroutликлар кейинчалик ана шу Маъмун академияси аъзолари томонидан қилинган таржима асарларни арабчадан қайта ўз тилларига таржима қилиб, ўз меросларини тикладилар. Маъмун академияси ўз даври учун ҳам, кейинги кўп асрлар учун ҳам, умуман олганда, бутун жаҳон цивилизациясида буюк бир ҳодиса эди. Академия олимларининг аксарияти Ўрта осиёлик эдилар. Математик ва астрономларнинг эса ҳаммаси туронлик, шу жумладан, хоразмлик эдилар. Туроннинг кўпгина минтақалари, жумладан, Хоразмнинг деҳқончилиги, маданияти ва тараққиёти азалдан суғоришга асосланган. Бу эса математика ва астрономияга мустаҳкам боғлиқ. Йилнинг қандай келиши, об-ҳаво, ёғингарчиликнинг миқдорини олдиндан аниқлаш илми нужум — фалакиёт — астрономия равнақини, математика ривожини талаб қиларди. Шу сабабли суғорма деҳқончилик мамлакатларида, жумладан, Хоразмда астрономия ва математика устивор мавқеда бўлган, бошқа фанлар қаторида бу фанлар ривожига зўр аҳамият берилган. Бу ҳаёт талаби эди. Хоразмдан буюк астрономлар, математиклар чиқиши боиси ана шундадир.

Бағдоддаги Маъмун академиясида Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий ал-Мажусий, Аҳмад Фарғоний, Аҳмад ибн Абдуллоҳ Марвазий — буюк аждодларимиз то инсоният тургунича ўз аҳамиятини йўқотмайдиган ўлмас кашфиётлар яратганлар. Даҳо олим — буюк математик ва астроном ал-Хоразмий милодий 780 йили (баъзи манбалар бўйича 783 йили) Хивада таваллуд топиб, милодий 850 йили Бағдодда вафот этади. Бағдодга таклиф этилгач, аввал халифа ал-Маъмун ибн Хорун ар-Рашид (813—833), сўнгра ал-Мутасим (833—842) ва ал-Восиқ (842—847) саройларида, яъни Маъмун академиясида ишлайди, тадқиқот ишларига раҳбарлик қилади. Буюк ватандошимиз ўз мавқеига кўра олимларга етакчилик қилган бўлса-да, ҳозирги иборага кўра Маъмун академиясига раислик (президентлик) қилгани ҳақида расмий маълумот учрамайди, бироқ ушбу академиянинг кутубхонасига мудирлик қилгани аниқ. Халифа ал-Маъмун ва ал-Восиқлар даврида китоб йиғиш учун ал-Хоразмий бошчилигида учта сафар уюштирилади. Буларнинг биринчиси 830 йили атрофида Ғарбий Ҳиндистонга уюштирилади. Ал-Хоразмий бу сафаридан ҳинд рақами ва ҳисоблаш қоидасига доир маълумотларни олиб келади, уларни ўзининг арифметик асарида акс эттиради, ҳисоб-китоб бобида қулайлик яратади, ҳозир бутун дунёда қўлланилаётган ҳисоб рақамлари «I» дан «9»гача ҳамда «0» ана ўша даврдан бошлаб кенг муомалага киради. Бу буюк аждодимизнинг улуғ хизматларидан биридир.

Ал-Хоразмий бошчилигидаги иккинчи экспедиция Рум (Византия) мамлакатига юборилган. Бу экспедиция Эфес шаҳри яқинидаги ғор билан боғлиқ бўлган «Асҳоб ул-Каҳф» ҳақидаги ривоятни аниқлаш учун халифа томонидан юборилган эди. Маълумки, Қуръони каримнинг 18-сураси «Каҳф» деб аталади. Бу сура бир юз ўн оятдан иборатдир. Сурада кишиларнинг Тангри таолога бўлган иймон-эътиқодларини мустаҳкамлаш учун энг гўзал, ибратли қиссалардан учтаси сўйлаб берилади. Улардан биринчиси «Асҳоб ул-Каҳф» қиссаси бўлиб, унда золим ҳоким истибдодидан дину иймонларини сақлаб қолиш учун жонларини фидо қилган йигитларнинг бир каҳфга — ғорга паноҳ тортиб киришиб, у жойда уч юз йил қолиб кетишгани ҳақида ҳикоя қилинади. Қуръони каримда тилга олинган ана шу ғорни аниқлаш ва ўрганиш ишига буюк аждодимиз раҳбарлик қиладилар, олимлик ва мусулмонлик бурчларини бажарадилар. Буни таъкидлашимиздан мақсад шуки, совет даврида ал-Хоразмий ҳақида нашр қилинган деярли барча катта-кичик китобларда «Унинг асарлари дунёвий фанларнинг ислом фанидан мустақил ривожланишига йўл очди. Хоразмийнинг фан соҳасидаги ютуқлари ўрта асрларда ҳукмронлик қилган дин ва схоластик-идеалистик фалсафага қаттиқ зарба беради, ислом динининг табиат тўғрисидаги уйдирма ёлғон даъволарини фош этди», каби нотўғри фикр билдирилган. Ваҳоланки, ал-Хоразмий ўз даврининг фарзанди, бунинг устига ўша даврда бутун ислом дунёсининг маркази бўлган Бағдодда, амирал-мўъминин халифа саройида фаолият кўрсатган. Умуман олганда, олим фалончини ёки фалон нарсани фош қиламан, деган фикрда бўлмайди, у илм билан шуғулланади, кашфиёт яратади.

АЛ-Хоразмий бошчилигидаги учинчи экспедиция Хазарияга — Итил (Волга) дарёсининг қуйи оқими, Касбий денгизининг шимолий ва шимоли-ғарбий қирғоқлари ҳудудларини эгаллаган мамлакатга уюштирилади. Мазкур экспедициядан мақсад Хазарияни илмий ўрганиш билан бирга, бу ўлка халқлари ўртасида ислом динини ёйиш эди.

Ал-Хоразмий Бағдоднинг Қутраббул маҳалласида яшайди. Шаммосия маҳалласида жойлашган расадхонада Яҳё ибн Абу Мансур билан бирга астрономик кузатишлар олиб боради. Бу расадхонада Птолемейдан сўнг Қуёшнинг энг катта оғиши ўлчанади.

Шарқ ва Ғарб олимларининг ёзишларича, ал-Хоразмийнинг «Алгоритмий (ал-Хоразмий) ҳинд ҳисоби ҳақида», «Астрономия санъатига кириш», «Ал-китоб ал-мухтасар фи ҳисоб ал-жабр вал-муқобала» (қисқа номи «Ал-жабр» — «Алгебра»), «Зижи ал-Хоразмий», «Устурлоб ёрдамида азимутни аниқлаш», «Китоб ар-руҳома», «Тарих китоби», «Яҳудийларнинг эралари ва байрамлари ҳақида рисола», «Китоб сурат ал-ард» («Ернинг сурати»), «Устурлобларни амалда қўллаш ҳақида китоб»лари бизгача етиб келган ҳамда инглиз, лотин, олмон, рус, фаранг ва бошқа тилларга таржима қилинган, уларга шарҳлар ва изоҳлар ёзилган.

Ал-Хоразмий алгебранинг отасидир. Ҳозирги замон ҳисоблаш математикасининг асосий атамаси — «алгоритм» («алгорифм») ал-Хоразмий исмининг лотинча ёзилиши ва талаффуз қилинишидан келиб чиққан. Буюк аждодимиз Ғарб олимларидан 800 йилча аввал кўп илдизли тенгламаларни ечиш усулларини, синус, косинус, тангенс қоидаларини кашф этиб, муомалага киритган.

Ал-Хоразмий «Ал-жабр вал-муқобала» асарида олимларни уларнинг ишлари характери бўйича уч гуруҳга бўлади: 1. Улардан бирлари ўзларигача қилинмаган ишларни қилиб, уни келажак авлодга қолдириб, ўзгалардан ўзиб кетадилар; 2. Ўзгалар ўтмишдошлари меҳнатларини шарҳлаб берадилар ва бу билан қийинчиликларни енгиллаштирадилар, қулфларни очадилар, йўлларини ёритадилар, бу эса тушунишни осонлаштиради. 3. ...Ёки бу одам баъзи китоблардаги нуқсонларни топади ва узилганларни улайди.

Шу тоифалаш бўйича ал-Хоразмийнинг ўзини «Алгебра» асосчиси сифатида биринчи гуруҳга, арифметика соҳасидаги илмий фаолияти билан иккинчи гуруҳга киритиш мумкин. Ал-Хоразмийнинг иккинчи математик асари — «Алгоритмий (ал-Хоразмий) ҳинд ҳисоби ҳақида» (Ҳисоб ал-ҳинд) китоби ҳам фан тарихида жуда муҳим аҳамият касб этган ва ҳамон шундай; то Ер юзида ҳисоб-китоб бўлар экан, унинг аҳамияти заррача пасаймайди. Асар ўнлик тизим рақамлари (0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9) га бағишланган. Ал-Хоразмий Ҳиндистонда муомалада бўлган бу рақамларни соддалаштирди ва биринчи бор араб тилида баён этди. Бу тизим ёйилгунга қадар анча қўпол ва ноқулай бўлган хилма-хил саноқ усулларидан фойдаланарди. Ўнлик тизимнинг кашф этилиши саноқ бобида чинакам инқилоб бўлди. Мазкур тизимнинг қулайлиги шундаки, 1 дан 9 гача бўлган рақамлардан фойдаланиб ва «0» (нол) ёрдамида энг катта сонларни аниқ ёзиш мумкин. Бу саноқ усули X асрдан бошлаб, араб рақамлари номи билан аввал Оврупога, кейин бутун жаҳонга ёйилган.

Ал-Хоразмийнинг «Китоб сурат ал-ард» номли жуғрофияга оид асарида 637 та муҳим жойлар, 209 та тоғнинг жуғрофий тафсилоти берилган, дарёлар, денгизлар ва океанлар ҳавзасининг шакли, уларда жойлашган оролларнинг муҳим координатлари билан баён қилинган.

Милодий 827 йили ал-Хоразмий раҳбарлигида Ер куррасининг катталигини аниқлаш мақсадида Ер меридианининг бир градуси ўлчаб чиқилди. Меридиан градуси узунлиги ўрта ҳисобда 112 километрга тенг қилиб олинган. Бу натижа аниқдир.

Давоми бешинчи бетда

ҚУРИЛИШГА КЕЛГАН ОЗОДЛИК

Хушхабар. Янгича тартибда қурилаётган уйнинг ярми битди. Айни кунларда буюртмачи фуқаролар келиб, ўзларига тегишли хонадоннинг ички жиҳозлари, безакларидан ўз дидларига мосини танлаб, қурувчиларга тавсия этишмоқда. Масалан, қайси хонага қанақа ва қайси гулқоғоз ва линолиум, қандил ва газўчоқнинг қанақасидан, эшик-дераза тутқичларининг қай бири-ю, сув жўмракларигача — ҳаммаси бир йўла уй соҳиби билан бамаслаҳат танлаб қўйилаётир.

«Қизиғ-у?! Айни муддаоку!» дейсизми? Ҳа, ҳаётимизнинг бошқа соҳаларида бўлаётган ўзгаришлар қурилиш оламига ҳам кириб келди. Уй-жой қурилишидаги бир хиллилик барҳам топмоқда. Биноларнинг ташқи кўринишлари ҳам, ички қиёфалари ҳам, миллий турмуш тарзимизга мос турли тузилмалари ҳам ранг-баранглашди, у ерда яшовчиларнинг кўнглига мослашди. Бунга қурилиш соҳасидаги яккаҳокимликка барҳам бериш орқали эришилди.

Қурилишда яккаҳокимлик буюртма билан ишлайдиган қўли гул усталар ҳаётида ҳам, йирик қурилиш трестлари фаолиятида ҳам ҳукм сурарди. Сир эмас, бир Уста ўз шогирдлари билан бир вақтнинг ўзида 4-5 жойда иш бошларди ва уларнинг ҳар бирида кунда 2-3 соатдан ишларди ёки аксинча: қурилишларнинг ҳар бирига кун — кун ора бориб иш юритарди... Натижада бир йўла бир нечта бино қад ростлайди (ёки таъмирланади), аммо ҳаммаси ҳам туя гўшти е-е-еб, 3-4 йилда битарди. Бир ташкилот баъзан ўнга яқин йирик иншоотга буюртма олиб, ўзини ҳам, бошқаларни ҳам қийнарди.

Бугун банди қурилиш тизимида ҳам озодлик нафаси кезяпти. Бу соҳада аввалгидек монополия ҳукм сураётган бўлганида, буюртмачи бир шаҳарда тикланадиган иморат тақдирини бошқа шаҳардаги ташкилотга топшириб қўярмиди?

Ҳа, бултур республика матбуоти уй-жойга талабгор фуқароларимизга янги бир қулайлик яратилганини маълум қилди. Турар-жойга харидорлар саноат-қурилиш банкларида очилган янги бўлимга қурилажак уй қийматининг маълум миқдорини тўлаб бўнак берадилар. Иш бошлаш учун етарли умумий маблағ тўплангач, қурилиш бошланади. Мижозлар уй баҳосининг қолган қисмини аста-секин тўлаб узадилар. Бу, бир қарашда, уй қурилишининг аввалги кооператив шаклига ўхшайди. Лекин, иш жараёни ва низоми билан танишгач, биз бу уйлар мутлақо янгилик эканига ишондик. Унинг айрим тафсилотларини юқорида баён этдик, лекин асосий гап янада муҳим томонида: бу янги кўп қаватли уйлар том маънода шахсий, хусусий уйлардир!

Хуллас, қурилишнинг бу янгича шаклини ишлаб чиққан республика «Ўздеҳқончиликқурилиш» республика ишлаб чиқариш-қурилиш бошқармаси Қўқондаги 2-агроқурилиш очиқ ҳиссадорлик жамиятига пойтахтда майдони 1650 квадрат метрли 16 хонадонли уй қурилишига буюртма берди. Бу ишни тезроқ рўёбга чиқариш учун жамият ўз таркибидаги 94- ва 99-қурилиш бўлинмаларидаги бригадаларини Тошкентга юборди. Ҳар 2 бригада зўр ҳафсала билан бошлаган иш, мана бугун, мўлжалдаги 12 ойда эмас, 9 ойда ниҳоясига етиб турибди.

Акмал Икромов тумани ҳудудида сўнгги пардозлаш ишлари бораётган 4 қаватли ғиштин уйдамиз. Иморатнинг дераза пешоналарига ҳам ёғин-сочиндан ҳимояловчи «қошлар» ўрнатилган. Ичкарига кирадиган йўлак (коридор)нинг ўзи катта бир хона, худди ўзимизнинг даҳлизлар мисол. Кенг ва ёруғ меҳмонхоналарда оилавий маросимларни бемалол ўтказиш мумкин. Энг зарур хоначалар ҳам аввалгидадек меҳмонхона қаршисида ёки кираверишда эмас, махсус йўлакда — кўздан анча нарига жойлашган... Қисқаси, ҳар бир хонадоннинг умумий майдони — 100 квадрат метрдан ортиқ!

Иш бошқарувчилар Хурсанали Мадраҳимов билан Султонали Қамбаровни ишчиларга маош тарқатаётган чоғда учратдик. Хурсанали эндигина Қўқондан келиб турган экан. У бригада аъзоларининг ойлик иш ҳақини олиб келибди. Ишлаётган 16 киши ўртача ойига 7 минг сўмдан маош олди. Бригада аъзолари навбат билан Қўқонга бориб, болачақасини кўриб, топганини оилага топшириб келишаркан. Иш юритувчилар бизга Солиев Худойберди, Мансуров Шарофиддин, Каримбердиев Сиддиқжон, Тоштемиров Неъматжон, Умаров Зоҳиджон каби илғор ишчилар номларини фахрланиб айтишди. Қурилиш ишларининг узлуксизлигини таъминлаган Ўзгариш даҳасидаги Темир-бетон заводи, Сергелидаги Ёғоч материаллари комбинати, Паркентдаги Ғишт заводи жамоаларининг муносиб ҳамкор эканлигини таъкидлашди.

Қўқонликлар пардоз бераётган бино рўбарўсида яна бир ғиштин бино тикланаётган экан. Лекин у бу уйдан узунроқ. Унинг 4 жойида 4 гуруҳ қурувчилар қизғин иш билан банд.

— Бу қурилиш ҳам сизларга қарашлими?

— Буюртмачи бир. Лекин бу ҳамкасбларимиз Бухоро, Хоразм томонлардан келишган. Бу уй — 32 хонадонлик. Уни тўртта бригада қуряпти. Тенг бошлаганмиз.

— Демак, Сизлар илғор чиқибсизлар-да! Энди уйга — Қўқонга қайтиш вақти яқинлашиб қолибди-да!

— Йўқ. Биз пойтахтда қолиб, яна битта шунақа хусусий уй қуришга буюртма олдик. Болаларни кўриб келиб яна ишга!

Саволларимга гоҳ Хурсанали, гоҳ Султонали жавоб берарди. Уларнинг кўзларида ғайрат чақнаб турарди. Бу серғайрат, серзавқ йигитлар бажараётган ишларидан ажиб бир нашида, сурур олаётгани шундоққина кўриниб турибди.

Қўқонлик ва улар билан ёнма-ён тер тўкиб, жўшиб ишлаётган хоразмлик, бухоролик бу йигитларга қараб туриб, бир вақтлар буюртмани олволиб, хомашё вақтида келмаганидан кўтарма кранлар устида тинмай папирос тутатиб ўтирган, ерда — бетон плиталар устида мудраб ўтирадиган қурувчилар — ҳунарманд, қўли гул усталар эсимга тушди... ва беихтиёр «Бунча тотлисан, Озодлик! Кел, ҳамма жойга, ҳар соҳага кириб бор. Тозала, ёрит! Мудроқ дилларга ғайрат, нашида бахш эт!», дедим беихтиёр.

М. МУРОДОВА

ГАЗЕТА ҚАЧОН ЎҚИЛАДИ?

Муҳокама учун мавзу

Бугун «тўртинчи ҳокимият» деб ном олган журналистика сўнгги вақтларда бироз жонланганини матбуотимизнинг кечаги ва бугунги даражасини кузатиб бораётган ўқувчи аниқ ҳис қилади. Негаки, «ёниб ёзилаётган» мақолалар, қиёсий-таҳлилий чиқишлар ҳар ҳолда оз эмас ва, айтиш жоизки, улардан қониқиш ҳосил қилиш мумкин. Ҳар тонг ишга ё ўқишга йўл олиб газета дўконлари олдида навбат билан янги газета, журнал харид қилаётган муштарийларга кўзимиз тушади. Демак, ҳукуматимиз, шахсан Президентимизнинг матбуот сўзи таъсир даражасини ошириш тўғрисидаги даъвати бесамар кетмаётир. Таҳририятларга турлича фикр-мулоҳазалар битилган мактубларнинг келиб тушиши эса бундан 3-4 йил олдин бозор иқтисодиёти тўфонига тушиб, ҳатто телевизор кўришга-да вақт тополмай қолган халқимиз қалбида яна маърифий баркамоллик туйғуси, маънавиятга интилиш ҳисси оловланаётганидан даракдир.

Бироқ, ана шундай дилга ёқар ажойиб сўзлардан сўнг ҳам кўнгилнинг қай бурчакларидадир оғриқ нуқталар азоб бериб қолади. Ўз-ўзидан «Аҳвол ҳамма жойда ҳам шундайми, ёки фақат пойтахтдами? « деган ҳақли савол туғилади. Қизиқ: республикамизнинг барча ҳудудларида ҳам йиллар давомида қотиб қолган дунёқарашларга ўзгариш даражаси, маънавий юксалиш ривожи бир хилми? Бугуннинг гапи мамлакатимизнинг чекка ҳудудларига қадар ўз вақтида етиб бораяптими? Республикамизнинг асосий қисмини ташкил қилган қишлоқ аҳолиси бугунги ислоҳотлар моҳиятини тўла англаб етаяптиларми? Бунда матбуот, хусусан, газеталар қандай рол ўйнамоқда? ..

Яқинда Қашқадарё воҳасида бўлиб, шу ва шу каби саволларга жавоб топгандек бўлдим. Вилоят маркази саналмиш Қарши гўзал куз табиати билан янада чирой очгандек. Шаҳарнинг қай бурчига боқманг, ўзига хос миллий, меъморий бинолар, турли тижорат масканлари ўз салобати, кўрки билан кўр тўкиб турибди. Шаҳар ободончилиги, тозалигини кўриб эса кўзингиз қувнайди. Аммо не ажабким, ана шундай мақтовга сазовор шаҳарда матбуот тарқатиш дўкончаларини топиш, топганларингиздан эса истаган газета ёки журналларингизни сотиб олиш амри маҳол. Нимага дейсизми? Марҳамат.

Вилоятнинг энг йирик илм масканларидан ҳисобланган Қарши Давлат университети биносига кираверишда жойлашган киоскада ўтган-кетганларни томоша қилиб ўтирган сотувчи аёлдан бир кун аввал — ҳафтанинг жума куни сотувга чиққан газеталарни сўрайман:

— «Опа», «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» борми?

Опа қисқагина ва созгина жавоб қайтарди:

— «Пониделник»да бўлади.

— «Спорт»чи?

— Уям.

Ўқиш иштиёқи ё қизиқиш сабаб бўлибми, газета дўконларини шаҳар бўйлаб излашга тушдим. Ва, ҳар сафар аслида бармоқ билан санарли бўлган дўкончаларнинг «камбағаллигидан» пашша қўриб ўтирган опахонларга дуч келиб ҳафсалам пир бўлди. Энг асосийси, опа айтган «пониделник» куни ҳам излаганларимни топа олмадим...

Ўйлаб кўрайлик. Республика газеталари вилоят марказларига ҳатто 3-4 кундан кейин ҳам етиб бормаса, вақтида ўқилмаса газетани минг машаққат билан чиқараётган журналистларнинг меҳнати бесамар кетмайдими? Вилоят марказидаги аҳвол шундай экан, чекка қишлоқ, овулларни гапирмасак ҳам бўлар...

Ўзига хос «тадқиқот»имни давом эттириб, Косон туманидаги Гувалак жамоат ширкат хўжалигига қарашли бир қанча қишлоқларга газета-журналларнинг ўз вақтида келиш-келмаслиги билан қизиқдим. Адашмаган эканман, қишлоқларда аҳвол янада ачинарли. Хўжалик бўйича ўнлаб кишилар турли матбуот органларига обуна бўлишган бўлса-да, уларни ўз вақтида олишолмас, талаб қилавериб эса чарчашган экан. Хўжалик ҳудудида жойлашган мактабларнинг баъзи ўқитувчилари газета ўқиш у ёқда турсин, ҳатто мактаб қайси газета-журналларга обуна бўлганлигидан ҳам бехабар. Улар фақат ойлик маошларидан обуна учун маълум сўмлар тўлашганини билишади, холос. Ахир, биз келажагимиз бўлмиш — ҳозирда мактаб парталарида ўтирган ўқувчи-ёшларни матбуотдан, умуман, бугунги ўзгаришлар моҳиятидан бехабар ўқитувчиларга топшириб қўймаганмиз-ку!

Биз тез-тез ислоҳотлар руҳи жойларга етиб бормаётганлигидан, фуқароларнинг ҳуқуқий маданияти, иқтисодий билим савияси пастлигидан нолиб қоламиз. Бунинг сабабларидан бири матбуот тарқатиш ишига масъулларнинг ўз вазифасига лоқайдлик билан қарашлари, республикамизда кечаётган жараёнларни тўла англаб етишмаётганлиги ҳам эмасмикин?

Камол ОЛЛОЁРОВ

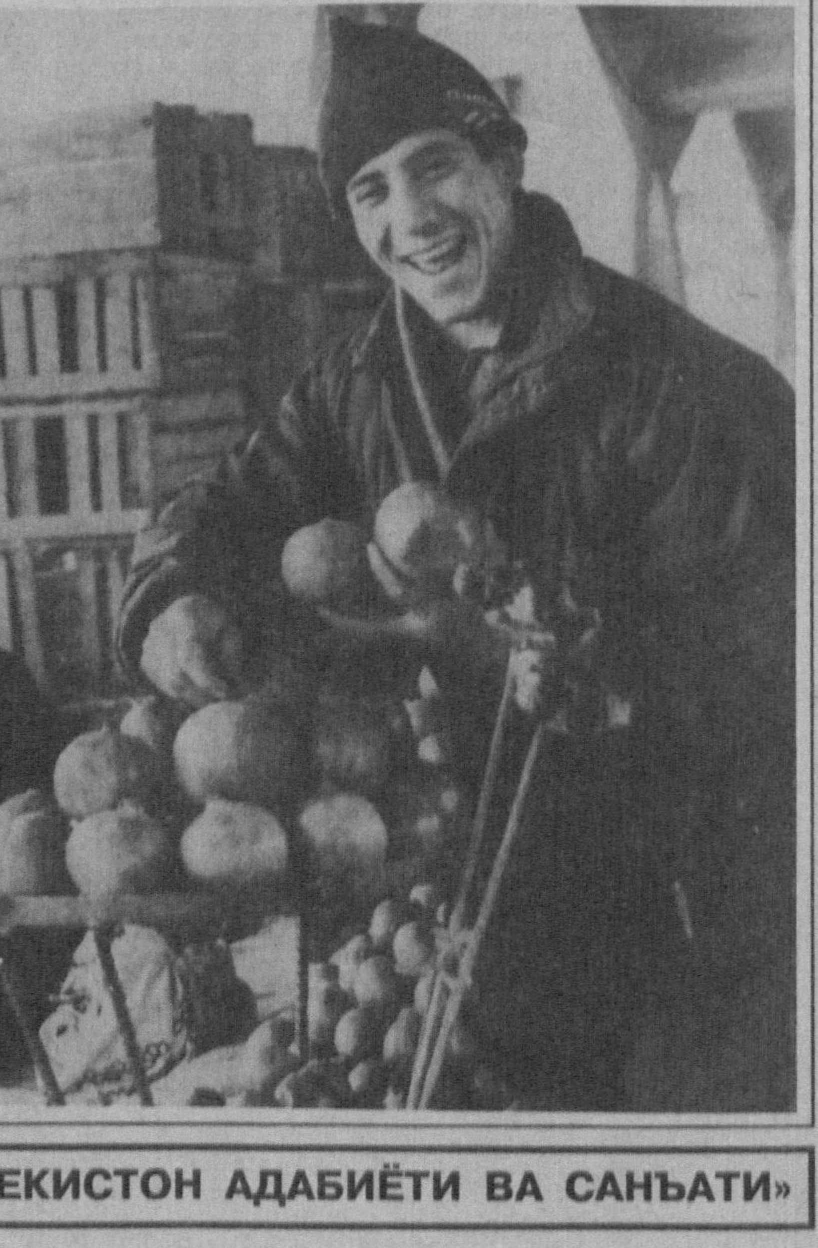

ТЕМУРИЙЛАР ВА ВАТАНПАРВАРЛИК

Ватанга муҳаббат, ватанпарварлик... Бу муқаддас туйғулар Амир Темур қалбини у улуғ зот эсини таниганиданоқ бутунлай эгаллаб олган эди. Шу туфайли буюк бобомиз барча куч-ғайратини, ақл-идрокини азиз ватанини босқинчилардан озод қилишга, она халқи эркин яшайдиган қудратли салтанатни барпо этишга қаратди. Ўзининг эзгу мақсадига эришди ҳам! Соҳибқироннинг фарзандлари — темурий шаҳзодалар унинг йўлини давом эттиришга уриндилар. Атоқли шарқшунос, билимдон темурийшунос олим Турғун Файзиев кўп йиллар мобайнида Амир Темур ва темурийлар сулоласининг шажараси устида илмий-тадқиқот олиб бориб, мазкур сулолага мансуб 193 нафар шаҳзода ва 300дан зиёд маликаларнинг исм-шарифларини аниқлашга муваффақ бўлди. Бу сулола Мовароуннаҳрда ва Хуросонда XVI асрнинг бошларигача, Ҳиндистонда эса XIX асрнинг 50-йилларигача давом этди. Турғун Файзиевнинг тўғри таъкидлашича, темурийлар мазкур маврусий салтанатда 488 йил ҳукмрон бўлиб турдилар.

Жаҳон тарихида бунчалик узоқ умр кўрган сулола кам топилса керак!

Халқимизнинг ана шундай буюк тарихини истиқлол шарофати билангина, Юртбошимизнинг катта саъй-ҳаракатлари туфайлигина ўргана бошладик. Бугунги кунда Темур ва темурийлар тарихи, умуман халқимиз тарихи қизғин ўрганилмоқда, тарихимизнинг йирик масалаларини ойдинлаштиришга бағишланган илмий анжуманлар ўтказилмоқда. Шу йил 14 ноябр куни Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институтида Республика Маънавият ва маърифат жамоатчилик маркази ҳамда Махпират номидаги Ўрта Осиё халқлари тарихи институти билан ҳамкорликда ташкил этилган «Амир Темур ва ватанпарварлик тарбияси» мавзуидаги илмий конференция фикримизга бир далилдир.

Анжуманда Миср элчихонасининг ходимлари, афғонистонлик машҳур шоира ва олима Шафиқа Ёркин, адабиётшунос олим Ҳалим Ёркин, шарқшунос олимлар, институт профессор-ўқитувчилари, талабалар қатнашдилар. Илмий конференцияни институт ректори, профессор Баҳром Қодиров очди. Ёзувчи ва олим И. Ғафуров, профессорлар: Н. Комилов, Ҳ. Бобобеков, академик Э. Ртвеладзе, афғонистонлик олим ва шоир А. Ш. Жузжоний, шарқшунос олимлар — С. Ғаниева, Т. Файзиев, О. Бўриев, М. Содиқов, Ғ. Каримов Амир Темур ва темурийлар тарихига доир янги фикрларни, кейинги пайтда аниқланган ноёб маълумотларни мажлис аҳлига изҳор этдилар.

Илмий анжуман Республикамизда Ватанимиз тарихини, жумладан темурийлар сулоласининг тарихини ўрганиш, тадқиқ қилиш самарали бораётганини кўрсатди.

М. САЪДИЙ

ИТАЛИЯЛИК СОЗАНДАНИНГ КОНЦЕРТИ

18 ноябр куни Мухтор Ашрафий номидаги Тошкент Давлат Консерваториясида симфоник мусиқа концерти бўлди. Концертда италиялик созанда, машҳур пианиночи Альберто Померанц иштирок этди. У Моцартнинг «Фигаронинг уйланиши» операсидан увертюра қисмини, шу композиторнинг фортепиано ва оркестр учун ёзилган 25-концертини, шунингдек, буюк композитордан Россинининг «Никоҳ вексели» операсидан увертюра қисмини ижро этди. Созандага консерваториянинг Владимир Неймер раҳбарлигидаги мусиқали театр студияси симфоник оркестри яқиндан ёрдам берди.

Италия ва ўзбекистонлик санъаткорларнинг бу ҳамкорлиги яхши самара бергани тингловчиларнинг эътирофидан яққол сезилди. Бу каби маданий алоқалар дўстлик риштаoriginal мустаҳкамлашга хизмат қилиши шубҳасиз.

Шаҳноза ОЙХЎЖАЕВА

ЎТЛИ ЧАҚИРИҚЛАР

Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпон ақлини таниган-дан бошлаб ижтимоий ҳодисаларнинг моҳиятига кира боради ва инсоннинг шаънини, қадр-қимматини ерга урадиган, уни хор қиладиган нарса ўзга миллатга қарамлик, мустабидлик эканини бор вужуди билан англади. Шу боис у бутун борлиғи билан эркка, ҳуррият-га, озодлик ҳавосидан тўйиб нафас олишга интилди. Натижада, шоирнинг бутун ижоди, шу жумладан, публицистикаси ҳам ана шу орзуга, аъмолга бахшида бўлди. Фикримизга шоирнинг қуйида эълон этилаётган иккита публицистик асари ёрқин далилдир.

1917 йил феврал инқилоби дунёдаги энг золим ва маккор салтанатлардан бири ° Чор Россиясини ларзага келтирди, қонхўр подшо Николай II ни тахтдан воз кечишга мажбур этди. Мамлакатда ҳуррият эълон қилинди, туркистонликларда ёруғ кунларга етишиш орзуси уйғонди. Гўё бутун аҳоли бир тан-бир жон бўлиб ҳаракат қилса, мустақилликни тиклаш мумкин эди. Бу ўй озодликка интиқ Чўлпонга тинчлик бермайди. У «Ҳаракат қилайлик, пайти келди ° озодликни қўлга киритайлик!», дея ҳайқиради. Ўзи ҳам бу йўлда амалий ҳаракатларга киришади. «Иш вақти ° ишлаш вақти» мактуби долғали ўйлар, жунбушга келган қалб туғёни таъсирида ёзилган. Озарбойжонлик машҳур режиссёр, театр арбоби Аҳмад Хонтолишскийнинг ҳуррият учун амалий иш қилиш, кураш олиб бориш лозим бўлган бир пайтда гастрол сафарида «хотиржам» саҳна асарлари намойиш этиб юришини Чўлпон «ҳазм» қилолмайди. А. Хонтолишский қанчалик обрўли санъаткор, қанчалик азиз меҳмон бўлмасин, шоир ўзи ҳақиқат деб билган гапни айтмасдан туролмайди.

Мактуб Абдулла Авлоний муҳаррир бўлган газетада эълон қилинганди.

Дарвоқе, Чўлпоннинг ўзи ҳам феврал инқилобидан сўнг сиёсий ҳаёт қучоғига отилади. 1917 йил июлида Бошқирдистон Мухторияти эълон қилингач, ҳаммаслаги ва дўсти Заки Валидий билан бирга Бошқирдистонга бориб, мухториятни мустаҳкамлаш йўлида хизмат қилади: Мухторият ҳукумати таркибида котиблик вазифасини бажаради.

Она диёри Туркистонда ҳам 1917 йилнинг ноябрида мухторият эълон қилинади. Чўлпон она-Ватанининг озодлигига куну тун интиқ бўлиб яшағани учун қўлидан келган ишни қилиш учун Туркистонга қайтади. Тарихга Қўқон мухторияти номи билан кирган Туркистон мухториятига Чўлпон катта умидлар билан қарайди. Унинг мухториятчиларга мурожаатида чексиз армон ҳам, умид ҳам, юпанч ҳам мавжуд. Шоирнинг мурожаати Қўқон мухториятининг норасмий газетасига айланган «Эл байроғи» (Қўқон шаҳрида чиққан) газетасида «Тешабой» имзоси остида чиққан.

Ўйлаймизки, Чўлпоннинг эълон этилаётган ушбу икки асари шоирнинг 1917°18 йилларда нима билан нафас олганини англашга, бир оз бўлса-да, ёрдам беради.

Бойбўта ДЎСТҚОРАЕВ,
филология фанлари номзоди

ИШ ВАҚТИ — ИШЛАШ ВАҚТИ

Муҳтарам Хонтолишский жанобларина!

Русия катта. Русия, унда яшайдиган кўб милюнлар халқ 300 йиллик оғир бир тожни тагидан зўрға қутулди. Бир одамнинг қўлида тақдири ўюнчуқ бўлуб юрғон кўб милюнлар халқ золимнинг қўлидан (тақдир)ини тортуб олуб, ўзи идора этмакка бошлади.

Зулмнинг энг оғирини тортқон руслардан кейин энг кўб бўлғон илмий ва маданий жиҳатдан Русиядаги ҳамма қавмлардан кейинга қолган мусулмонлар учун бу воқеа иккинчи бир яратилиш, иккинчи бир туғилиш, иккинчи бир дунёга келишдир. Юқорида айтилганча, илмий ва маданий кучка жуда фақир ва камбағал бўлғон мусулмонлар букунги кунда ўзларига берилган, ўзларининг миллий ва маданий ишлариға йўл очадирғон бир қанча ҳуқуқ ва праволарин эблаб жойлаб ола олурларми? Бу саволнинг жавобини ўзум қисқагина бериб ўтаман:

Русия мусулмонлари ўшал ҳуқуқ ва праволарни сақлаб қолуб ишлата олурлар шул вақтдаки, унинг ҳамма зиёли ёшлари ўзларига букунги кунни:

«Иш вақти — ишлаш вақти!» деб шиор қилиб олсалар. Шукрлар бўлсун улуғ тангриғаки, мусулмон ёшларининг ҳаммаси деярлик бошқа ватандошлари, биродарлари каби юқоридаги қисқа, фақат маъноси узун тирикликдан иборат бўлғон сўзни шиор қилиб олдилар. Кеча-кундуз тинмасдан ўзларининг хусусий ишларини ташлаб, бўйинларига 5-6 турли иш олуб шул шиорни кетидан қувлаб кетдилар.

Бу энди ҳозирги куннинг оқ тарафи! Бир тарафда кўб эмас, озғина қора тарафи ҳам бор. Ул қора: катта дарё ичида кичкинагина бир қуруғликдай, кенг ва кўкмак осмонда бир парча булутдай бўлса ҳам, замон ва аҳволнинг тақозоси шиорнинг: «Иш вақти — ишлаш вақти!» бўлуши ул кичкина қуруғликни дарёға ёки ул кичкинагина булутни кўкмак кенг осмонға қўшишни лозим қиладир. Тўғри, кенг, кўкмак осмонда майда бир булут кенг ва кўз етмаслик дарё ичида кичкинагина бир қуруғлиқ, минглярча ғайратлик ишчи-мардикорлар ичида биргина хушёқмас, ёлқов ишсиз мардикор қолмасун! Чунки замонамизнинг шиори аъламИ (байроғи): «Иш вақти — ишлаш вақти!».

Петроград, Маскав, Қозон, Уфа, Урунбург, Тошканд, Боку, Тифлис ва бошқа ҳар бир шаҳарлардаги мусулмонлар, оларнинг ғайратлик ёшлари «ҳуррият ойим» бетларидаги қора чиммат — зулм ва истибдод пардасини олуб ташлаб, ҳамма оламни кўзига «Адолат ва мусовот ҳамма миллатларнинг миллий ўсишлариға кенг йўл!» деган муборак пок сийнасидаги ёзувни кўрсатуб чиққандан бери ўзларининг хусусий тирикчиликларини тамом ташлаб, «ойим»нинг сочқон гулларини теришка, улардан кўчатлар олуб миллат боғчасининг муборак, пок сийнасига ўтқузушка урундилар. Муҳаррир қаламини, шоир шеърини, мудир идорасини, муаллим ўқутушини, артист ўюнини бир неча кунга ташлади. Югуриб, чопуб кетди «ойим»нинг муборак гулларини теришка!

Бу орада қофқосияли артист Хонтолишский жаноблари атрофига бир неча «артист» (?) ларни тўплаб театр ўйнаб юрубдур. Ажабо!

Дуруст, театр деган нарса саноеъ нафисанинг энг олий қисми. Улсиз бир миллатни бор деб бўлмас. Маданий миллатларнинг ўсиш даражаларини билмак учун тарозуга солинганда тарозунинг ўртасида ярқираб турадурғон саноеъ нафиса ва унинг бир қисми бўлган театр. Бир миллатда мукаммал ол саҳна, театр олами йўқ бўлса, ул миллатни «ер юзида бўлмасун!» деган бир фикр Оврўпода хийли кучлик. Аммо шул нарсани вужудга келтириш учун кенг ҳуқуқлик миллий ва маданий ўсишиға ҳеч бир монеъ бўлмайдирғон бир миллат бўлиш керак. Ҳолбуки, биз мусулмонлар ва балки бутун Русия илгари шундай эмас эдик. Унинг мактабига, мадрасасига, тилига, музикасига, театрига урулуб турғон оғир бир зарба бор эди. Биз мактаб очдик — бекитдилар. Мадрасаларимизни ислоҳ қилишка йўл бермадилар. Тилимизга «бало» аралашдирмакчи бўлдилар. Музикамизни тараққий қилдиришка йўл бермадилар. «Падаркуш» деган театр ўйнаганларни «охран»ларда судрадилар, ҳосили, миллий ва маданий ўсишимизга оғир зарбалар тушурдилар. Ҳозирги вақт мазкур зарбаларнинг ўрнига келадирғон «дору»ларни танларига, сийналарга яхши жойлаб олиш вақти. Букунда ишланган ва ишланадирган ишлар келадирган замондаги театрга кенг бир заминий тошдай бир фундамент бўлур. Дуруст, Хонтолишский яхши бир артист, ондан умидим кўб, орқасидаги «артист» (?) ҳам, эҳтимол, дурустдирлар. Аммо ҳозирги ўйлануб турган «ҳуқуқ ва праволарни жойлаб олиш» номлик минглярча пардалик драмадан рул олмағон артист, тўғриси, «орсиз»дир.

Хонтолишский жаноблари келуб, ҳозирги драмадан рул олсун! Ишласун! Эргашганларини ҳам ишлатсун! Миллатнинг боғига унинг муқаддас сийнасиға «ойим» тарафидан сочилган гулларни ўрнатсун, ўсдирсун! Кейин келсун театрни тараққий эттиришга! Ман ва маним бутун биродарларим ҳам суюклу миллатим ёрдамға ҳозир.

Келиғиз биродарлар! Букунғи куннинг шиори байроғи:
«Иш вақти — ишлаш вақти!»

Абдулҳамид СУЛАЙМОН,
(«Турон» газетаси, 1917 йил 22 апрел, 1).

УМИД СИЗДАН!

Мухторият эълон этилди!

Унинг тўғрисида дўстлардан ҳам, душманлардан ҳам кўб гаплар эшитдик. Дўстларимиз: «Муборак бўлсун, хайрлик натижаларини кўрингиз!» дедилар. Баъзи дўстларимиз ёпилиб-ёпилмасдан «Мухториятингизга «Яшасун!»дан бошқа сўзимиз йўқ. Аммо, аммо... ҳозирланмағон, тайёрланмоғон, ўқумағон вақтингизда бўлғон «мухторият» илгариги «хонлик»ларни кетирмаса янар эди...», деб қўюрлар.

Энди болшевикларга келсак, уларнинг назарлари жуда очиқ ва қатъий: «Бизнинг сўзга унасанг унадинг, унамасанг — шоп! Бошларингда Красная гвардиянинг немисни уруб, Берлинни олиб, Англия ва Австриядаги мазлум миллатларни қутқазуб, французнинг Тунсин ерлиларига олиб берган қутлик қиличи кўпалакдай пирилдар... Хулоса: «Хўбми? Хўб бўлмаса, Аллоҳи акбар!» Балки баъзи мухбир кишилар болшевикларни бу даражада очуб кўрсатишимга рози бўлмасалар-да, мендан хафаланадирлар. Ҳам: «Далилсиз даъвонинг қозиси даъвогарнинг ўзи!» деган гапни такрорлади. Мен уларга мавлуд куни Тошкентда тўкулган қонлар ила Бухорода ва Хивадаги болшевик ҳукумати бўлғондан кейин ҳолларни кўрсатсам, «Наша газета» бетларидаги узун мақола ва хабарларни ўқуб кўнгиллари ул тарафга мойил бўлғонликдан қаноат этмаслар. Аммо бу кунларда Андижонда бўлғон бир воқеани айтсам, эҳтимолки, бир оз юмшарлар:

Андижонда болшевиклар «солдат ва ишчилар шўроси» воситаси билан собиқ милисия началниги Ситин ўрнига ўзларидан (болшевик) Самойлуф исмли бир кишини қўймоқчи бўлдилар. Дума аъзолари ила аксарият ташкил этган мусулмонлар бошқа кишини кўрсатдилар, уларнинг (болшевикларнинг) жавоблари яна ҳалиги: «Унамасангиз, қон тўкилади!»... Шунинг билан ҳозир Андижонимиз кўнгилсиз воқеалар олдинда туради!..

Ўйламоқ керак: ҳозир Николай вақти билан замонамизнинг фарқи йўқ! Николай вақтида губернатурлар бирор кишини ҳокимлик ва бошқа ишларга ўзлари тайинлаб қўярлар эди. Мусулмонлар эътимодсизлик билдурсалар, баъзан бошқани ҳам қўярлар эди. Бир ҳоким учун қон тўкилганини мен эшитганим йўқ... Шунинг учун: ҳуррият, адолат ва мусовот каби шўълалар ёрқираган бир замонда бўлғон шундай воқеалар яна бизнинг Николай асринда яшадигимизни кўрсатадир!

Мана шундай ҳолларни ўйлаганда кўнгиллар умидсизлик дарёсига ботуб, кўнгилсизлик тўфонларинда ғарқ этилардир. Қаламлар илгари раҳмсиз сензурлардан қўрққандай бўлуб қоғознинг йўлларига юз қўйишга унамайдирлар... Ана шундай вақтларда пастда айтиладирган воқеалар кўз олдиға келуб, ночор-ноилож юракларнинг фавқулодда шодлик ила кўтарилишларидан пайдо бўлған овозни, тилини гулдиратуб айтишга мажбур бўласан: «Яшасун Туркистон Мухторияти! Бор бўлсун ҳақиқий ва тўғри йўлдаги фуқаҳолар! Гуллаб кўкарсунлар умид юлдузлари бўлғон ёшлар!» деб...

1) Тошкандда «Фуқаҳо жамияти» болшевикларнинг энг зўр суянчлари бўлган қўл кесиш ҳам қасосга доир очиқ ва яхши йўл топди!

2) 1-2 миллион қаҳрамон турк-татар аскарига таянган «Ҳарбий шўро» бўлғон ҳолда каллаланиб, очилуб, яшнаб келмакда бўлғон ишчилар ва деҳқонлар шўроларининг мухторият байроғи остида, мухториятга жон ва қон фидо этишга ҳозир бўлуб туришлари; мухторият остида, қонун ва шариат йўллари ила ўзлариға ёруқ кун исташлари, уларнинг ул талабларина миллат ходимларимизнинг ҳам яхши юз кўрсатишлари.

3) Андижонда «Жамиятлар жамияти» ташаббуси билан бўлғон шаҳар ва атроф исйездига ҳамма жамиятдан 2 кишидан вакил киритилғони ҳолда, «Шўрои исломия» раиси жанобларининг ташаббуси ва ғайрати ила мажлиснинг жамиятиндан 20 вакил қабул этуши, ҳар ишга ишчиларни яхши назар билан киргиза бошлаши.

4) Шу исйездда улоқ, тўй, маърака каби бидъатларнинг исрофлари тамом битирилуб, сарфлари куч билан бўлса ҳам олинуб, очлиқ билан азобланғонларга ёрдамга берилиши ғоят жиддий тадбирларга киришишга қарор чиқарилиш ва ул қарорларнинг самаралари кўринмакка бошлаш. Яна шу исйездда Туркистондаги ортиқ ерларни суғориб ишчиларга топшируб, Туркистондаги мусулмон ишчиларни ер билан таъмин этишга йўл очилиши.

5) Мухторият фойдаси учун Андижонда бўлғон театрларда Туркистоннинг ўз турк боласи гимназия шогирди 16 ёшлиқ Санжарбек Фозилбек ўғлининг мухторият байроғи ила унинг остига қилган ажойиб бир манзаралик расмининг амриқо усулида ауксион (мазоида) 1200 сўмларга сотилиши, қаҳрамон ходими Қўчқорбой афандининг буюк ҳамият билан ул расмни олиши, бошқаларнинг ҳам бу ишка яхши аҳамият беришлари...

Булар ҳаммаси, ҳаммаси қоронғу кечаларда ялтираған юлдузлардир...

Булардан умид, булардан иймон, булардан руҳ кўрунадир.

Булар бизнинг истиқболимизнинг, келадурғон йўлимизнинг чақириқлари, аломатлари, белгиларидир.

Турклар, турк уруғлари, турк эллари инқирози, йўқ бўлишга маҳкум эмаслар. Булар ўзларининг эски бешиклари бўлғон Туркистонда яна илгариги шавкат ва салтанатларини тиргизарлар. Тўғрилик, кенглик, қардошлик асосига қурулғон тахтларини (миллат мажлислари демакдир) обод қилурлар.

Хусусан, бизнинг Туркистон ҳеч вақтда ҳам порлоқ ва ойдин эрталардан қуруқ эмас ҳам қуруқ бўлмас! Чунки турк қайнағон ернинг исми Туркистон: Сен қаерликсан, деб сўрама — «Мен Туркистонликман!» дер ва унинг юраги Туркистондадир. Туркистон номи бор вақтда Туркистон улуғдур, зўрдур, ул 100 миллиондан ортиқ кучга таянуб унинг кўксига қилич тиққан келганларга қачон-да бўлса:

— Кет, маҳв бўлурсан! Яқинлама, кул бўлурсан! — дея ва дея олур.

Айтингиз онангиз Туркистонга:

«Ёв суққали келгач қиличини юрагингга, тут олдида, «Ол кўксуми, қалқонми керакдир?» деб...

«ТЕШАБОЙ»
(«Эл байроғи» газетаси, 1918 йил, 26 январ, 18).
Нашрга тайёрловчи Б. ДЎСТҚОРАЕВ

Чўлпоннинг 100 йиллиги олдидан

ЖАҲОНШУМУЛ ҲАНГОМАЛАР

Ўзбек адабиётида Тавалло, Абдулла Қодирий, Ғози Юнус, Абдулҳамид Мажидий билан баробар ҳажв аррасини тортишган сиймолардан бири сўзсиз Чўлпондир. Шоир ўз ҳажвларига Қаландар, Мирзо Қаландар, Қ. деб имзо чеккан.

Чўлпон ҳажвчи сифатида ижтимоий-сиёсий, маиший ҳаёт кемтикларини кўрсатишга интилди. Кўп ҳолларда бунинг уддасидан чиқди. Шу боис унинг қаҳрамонлари сажияси киши хотирасида мустаҳкам ўрнашиб қолади. Унинг ҳажвиётида сажия, ҳолат кулгуси янграйди. Давр давронасига тасодифан илашиб қолган хас-ҳашаклар айби билан йўл қўйилган камчилиг-у, халқимизнинг маданият-маънавият жиҳатдан дебсинишигача турли рангларда жилваланади. Сиёсий қаҳрамонлари ҳам катта ижтимоий-сиёсий ҳаёт оқимини белгиловчи шахслар бўлгани учун уларнинг тутган йўли танқид қилинади, аммо шахсига қора чапланмайди. Чўлпон бундай номаъқулчиликдан ўзини тияди. У воқеалар, ҳолатлар, англашилмовчиликлар, сиёсий ўйинлар «самара»си инсон-жамият, давлатлар, халқлар бошига қанчалик ташвишу кулфат келтиришини очиқ-ойдин тасвирлайди. Бундай тасвир унинг шеърий ва насрий асарларида бирдек кўзга ташланади. Айниқса, «Кеча» романи қаҳрамонлари, хусусан Раззоқ сўфи сажиясида аниқ кўринади. Адиб халқнинг барча қатламлари маиший турмушини, маънавий оламини, орзу-истакларини, дардини дилдан ҳис қилган ва халқ армони билан яшагани учун асарларида ана шу армону дардни жафокаш адиб-шоир сифатида кўрсата олди. Унинг илк ҳажвий асари «Садойи Туркистон» газетасининг январ сонида босилган бўлиб, «Майда-чуйда» деб номланган. Хабар усулида ёзилган бу ҳажвия эскиликдан янгиликка ўтиш, янги ўқув услубини ҳимоя қилишга бағишлангани билан эътиборга молик. Газета саҳифасида гугурт қутисидай жой олган, ҳажвияга эътибор беринг:

«Майда-чуйда. Қайси жинни? Андижон ила Ўш шаҳарлари орасида Хўжаободда бир одам жинни бўлиб, бозорларда халқға баланд овоз ила қичқириб юрибдирки: «Эй биродарлар! Кимки ўғлини ва ё қизини ўқутмаса ул одам Худойи таъолонинг катта бир неъматидан маҳрумдир...». Аммо кўп ерларда катта маҳалла оқсоқоллари халқға: «Биродарлар: кимки ўғлини ва ё қизини усули жадид мактабинда ўқитса, тўйиға ҳам, жанозасиға ҳам бормасмиз», — деядирлар. Ўқувчилар! Ўйлаб қарангиз! Булардан, қайсиси жинни».

Ёш адиб усули жадид ўқитиш тизимини ҳимоя қилар экан, адрес-манзил номаълум бўлса-да, аммо гап эгасини топиши муқаррарлиги яққол сезилади.

Туркистон ўлкасининг сиёсий гирдоби Абдулҳамид Сулаймонни шахс, адиб, шоир сифатида камолга етказди. Унинг 20-йиллардаги маҳаллий ҳаётга оид «Хадрада улоқ», «Койиш», «Аламзадалар», «Ўт арава тўғрисида», «Рамазон кўринишлари», «Чирвон патта», «Тараққий», ижтимоий-сиёсий мавзудаги «Кўринган аланга», «Лозанн», «Бўғозлар масаласи», «Истиқлол», «Ўпкалаш», «Икки бош бир тана» асарлари эътиборга лойиқ.

Воқеалар Хўжанд, Тошкент, Қўқонда содир бўладими, барибир Чўлпон уларга бефарқ қарай олмайди. Масалан, «Койиш» ҳангомаси кесатиқ усулида ёзилган бўлиб, Хўжанд маориф шуъбаси Халқ маориф комиссарлигининг буйруғидан четга чиққани хўжандлилар 8 ўрнига 14 мактаб очган учун койиш (парицание) эшитган. Чўлпон бу воқеадан фойдаланиб умумий ҳолатни баён қилади:

...Ўлкамизнинг ҳар
ерида ғафлат ривож,
Аҳли ислом ширин-
ширин ухламоқда.
Дарди борлар
изламайлар даво-илож,
Аҳли иймон фақат
савоб тўпламоқда...
...Мактаб нима? Ўқиш
нима? Ўйловчи йўқ,
Мактабларнинг борини
ҳам ёпмоқдалар;
Билим — ҳануз сўзларини
сўзловчи йўқ,
Ёшу қари «Худойим»
деб ётмоқдалар...

Чўлпон бу учирма сатрлар билан Маориф аҳволини нечоғлик оғирлигини сўзласа, Тошкентдаги Хадра майдони бир чеккасига жойлашган цирк биносини бузилиб, ўрни «иҳтиёж» уясига айлантирилгани, бу ишда мелисалар улокчилик қилганликларини баён этади.

«Ўт арава тўғрисида» жиддиясида турли идоралар ўз юмушлари учун енгил машина, извош тутиб туришлари ташкилотларга қимматга тушаётганини ёзади. Ташкилот раҳбарлари жамоат транспортидан фойдаланишлари маъқул деган фикрни ёпиқ шаклда илгари суради: «Битта маҳкаманинг ўт аравасини сотсак, иккита маҳкаманинг, иккита извошини ҳам отлари билан сотиб юборсак, шуларга кетатурғон бир йиллик харажатини ҳам червонбойнинг курси билан ҳисоблаб, шунга яраша маблағни ажратиб қўйсак, шу маблағларнинг ҳаммасини шатирлаган червон қилиб «Туркистон» газетими, «Фарғона»ми, «Зарафшон»ми, учаласидан биттасини бошқармасига топширсақ битта мажмуа чиқариб беришга унарлармИ экан?» («Фарғона», 7 декабр 1923 йил.)

Ўзбек ёшларининг ҳаёти, ахлоқи Чўлпонни безовта қилган мавзулардан биридир. Унинг кўпгина асарларида бу мавзу у ёки бу кўринишда акс этади, саёқ юрган йигитлар адибнинг нафратига учрайди. «Гуноҳ» скетч (ихчам пиеса)да, «Тараққий» ҳангомасида янги шаҳарга чиқиб, ўрис ва татар қизларини «ов» қилувчиларнинг ҳолатини тасвирлайди. Бегона «этакларни тутушни» «Тараққий» деб билган онгсизларни, саёқларни фош қилади.

Чўлпоннинг фош қилиш маҳоратига назар ташлар эканмиз, салбий тимсолларга ҳам ўта инсоний, маданий муносабатда бўлганига қойил қоламиз. У тимсоллар иллатини қора бўёқлар ёрдами билан эмас, балки улар сажияси, ҳолатлари, сўзлаш оҳанги орқали ёркин ифодалайди. Содда, равон услуб, ҳаққонийлик ўқувчини воқеаларга астойдил ишонтиради. «Гуноҳ» пиесасидаги йигит, «Тараққий» ҳикоясидаги Илҳом, Зокирнинг «этак тутиш»да суяги йўқ йигитлар экани уларнинг гап-сўзларидан яққол сезилади. Чапани ва «ўктам» йигитлар қиёфаси ўқувчини ҳам ўйлатади, ҳам жирқантиради. Нафс ва ҳирснинг тажовузкор ва шарманда табиати очилади.

Маълумки, асримиз бошида шарқ ўлкаларида мустамлакачиликка қарши халқ ҳаракатлари содир бўлди. Туркияга инглиз аскарлари киритилди. Шарқ афкор оммаси ҳаётидаги ўзгаришларни қулоқ (радио) ва матбуот орқали зийраклик билан кузатган шоир «Тўфон», «Истиқлол», «Лозанн», «Ўпкалаш», «Бўғозлар масаласи», «2 бош 1 тана» каби ҳангома ва ярим жиддий шеърларини ёзди, уларда ғарб мамлакатлари, хусусан, Англиянинг тажовузкор сиёсатини фош қилди. 1919-1924-йилларда Англиянинг ташқи ишлар вазири Жорж Керзон ўз нутқларидан бирида: «Туркияга биз истиқлол берамиз», деган. Шоир Керзон ваъда қилган истиқлол нимадан иборат эканини қуйидагича шарҳлайди:

Ҳаракат, қилиғига
қоровуллар қўйғонлар,
Бир оз эркин тушунчанинг
кўзларини ўйғонлар,
Бошларида ўйнаб
турар «маданият»
таёғи.
Энг муқаддас жойларида
номаҳрамлар оёғи.
Ит — юнонни ол
кишлашиб, турк устига
солғонлар,
Қизларнинг иффатини,
номусини олғонлар...
Турк юртини туркдан
сақлаш — англизлар
қўлида
Пулемётлар,
замбаракларнинг
йўлида...
...Керзон тўрам, биз
биламиз, у қандай
истиқлол,
Олатурғон аҳмоқ бўлса,
бера беринг бемалол!

«Лозанн» шеъри ҳам Туркия истиқлоли масаласига бағишланган. Маълумки, Туркия инглиз ва юнон тажовузкорлари устидан ғалаба қилгач, Швейцариянинг Лозанн шаҳрида 1922 йили Англия, Франция, Италия, АҚШ (кузатувчи), РСФСР, Югославия, Болгария иштирокида конференция чақирилган. Шеър бевосита шу масалани ёритса, «Бўғозлар масаласи» ярим жиддий шеъри Босфор ва Дарданел бўғозлари масаласига бағишланган бўлиб, Ғарб давлатларининг сиёсий позицияси кўзга ташлайди. Англиянинг Ҳиндистонда олиб борган сиёсатини фош этаркан, шоир «Маданият» исми билан ҳар итликни қилдингиз», деб мустамлакачилик сиёсатининг иллатларини очиб ташлайди.

Чўлпоннинг сиёсий мавзудаги ҳажвий шеърларида инсонпарвар адибнинг сиймоси бор қадди-басти билан кўзга ташланади. Орадан йиллар, асрлар ўтса-да, Чўлпон рубобий шоиргина эмас, балки қалби жасоратга тўла инсонпарвар адиб сифатида барча авлодларга баробар ҳамнафас яшайверади.

Қуйида адибнинг турли йилларда эълон қилинган ҳажвий асарларидан намуналар ўқийсиз.

Сирожиддин АҲМАД

P.S. Яқинда шоирнинг «Фарғона» газетасида босилган «Муштум»нинг 25-сони» мақоласига кўзимиз тушди. Ундаги имзо диққатни тортди. Шоирнинг «Муассислардан» деган сўзни имзоси ёнига ёзиб қўйганига қараганда, у «Муштум»нинг ташкилотчиларидан бири бўлиб чиқади. С.А.

6-бет

ҲИКОЯЧИЛИГИМИЗ ОЙНАСИ

Муқаддас истиқлол шарофати билан Ўзбекистонимиз дунёга танилмоқда. Айни пайтда дунё ҳам Ўзбекистонимизни янгидан кашф этаётир. Айниқса, илмий-техникавий ҳамда ижодий-маънавий йўналишларда тобора кўпроқ яқинлашувлар намоён бўлмоқда. Буларнинг замирида инсониятнинг бир-бирини ўрганишга, бир-биридан ўрганишга табиий қизиқишлар бор. Бу борада адабиёт ва санъат сингари қулай ва тезкор восита бўлмаса керак. Шунга кўра Ўзбекистонда «Жаҳон адабиёти» журналининг юзага келганлиги, у орқали жаҳон адабиётида бой маънавий хазина билан ўзбек китоб-

хонларининг ошно бўлиш имкониятлари кенгайганлиги аён ҳақиқат.

Бунинг муқобилида ўзбек маданияти, санъати, айниқса адабиётига бўлган қизиқишнинг ҳам тобора ортиб бораётганлиги кўнгилларга ҳузур беради.

Ўзбекистонимизнинг мустақиллигини дунёда биринчи бўлиб тан олган Туркия жумҳуриятидагина кейинги беш йил ичида ўзбек адабиётига бағишланган бир қатор тадқиқотлар, китоб, журнал ва кўплаб илмий-оммабоп мақолалар юзага келди.

Яқинда Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган «Ўзбек-турк лицейлари бош мудирлиги» яна бир хайрли ишни амалга оширди. Улар «Ўзбек ҳикоялари антологияси (танланган ҳикоялар тўплами)»ни «Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг бош таҳририятига (Тошкент, 1997) 4000 нусхада чоп эттирди. Уни ўзбек-турк лицейлари турк тили методик бирлашмаси раиси Тунжой Ўзтурк, Туркиядан Ўзбекистонга келиб ўзбек тили ва адабиёти мутахассислигини олиш учун ўқиётган Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институти битирувчилари Исмоил Билан, Танер Ойдуған тўплаб нашрга тайёрлаган, унга ўзбек олими, филология фанлари номзоди Қурдош Қаҳрамонов масъул муҳаррирлик қилган. Айни пайтда у филология фанлари доктори, профессор Низомиддин Маҳмудов билан биргаликда китоб учун сўзбоши ҳам ёзган. Сўзбошида ўзбек ҳикояларининг асосий тараққиёт йўналишлари, уларнинг юзага келиши омиллари ўзига хос тарзда кўрсатиб берилган.

«XX аср ўзбек адабиёти янги типдаги адабиётдир. Чунки бу адабиёт янгича ғоявий-эстетик концепцияси билан ҳам, шунингдек, янгича поэтик тасвир усуллари билан ҳам мумтоз адабиёт намуналаридан фарқ қилади» деб ёзишади тадқиқотчилар.

Мажмуа айни шу ўзгаришларни бадиий тадқиқ этган сара ҳикоялардан тузилган.

У Абдулла Қодирийнинг «Жинлар базми» ҳикояси билан очилади. Сўнг Чўлпоннинг «Қор қўйнида лола», Ғафур Ғуломнинг «Менинг ўғригина болам», Абдулла Қаҳҳорнинг «Адабиёт муаллими», Саид Аҳмаднинг «Келинлар қўзғолони», Саида Зунуннованинг «Қарз», Одил Ёқубовнинг «Видо», Пиримқул Қодировнинг «Айиқ ташвиши»... ҳикоялари билан давом этади.

Тўпловчилар ҳар бир адиб ижодига хос бўлган асосий хусусиятларни ифодаловчи ҳикояларни танлаб олишга алоҳида эътибор беришган ва асосан бунинг уддасидан чиқишган. Муқаддима ўзбек ҳикоячилиги ривожини муайян даражада ихчам, лекин аниқ ва лўнда кўрсатиб бериши билан алоҳида илмий қиммат касб этган. Тадқиқотчилар ҳар бир муаллифга хос бўлган такрорланмас нуқталарни ҳам, тегишли давр адабиётига хос бўлган умумий йўналишларни ҳам ҳассослик билан илғаб, айни пайтда шу хусусиятларни илмий умумлаштириб бера олишган. Муҳими, ҳикоялар таҳлилида мустақиллик шарофати билан пайдо бўлаётган янгича мушоҳада, янгича тафаккур тарзининг қирралари бўй кўрсатиб турибди. Хусусан, ўзбек ҳикоячилигининг асримиз бошларида жадидчилик ғоялари билан уйғунлиги таъкидланса, «20-30-йиллар ўзбек насри янги йўналишлари, ўзига хос тенденциялари билан реализмнинг янги босқичга кўтарила бошлагани», «30-йилларда ҳикоячилик мавзуси кенгайиб», «улардаги образлар ҳам хилма-хил тоифаларни акс эттира» борганлиги, фашизмга қарши уруш даврида ўзбек адабиётининг, жумладан, ҳикоячилигининг етакчи мавзуси юксак ватанпарварлик ғоялари билан суғорилгани», «бу давр ҳикоячилигида душманга қарши нафрат, ватанга муҳаббат мотивлари турли шакллар, бадиий деталлар орқали ифодалангани, урушдан сўнгги даврда яратилган ҳикояларда «инсон образи етакчи ўринга кўтарилиб, унинг руҳий олами теранроқ очила бошлангани» ўринли кўрсатиб берилган.

Ўрни келганда айтиш жоизки, муаллифлар ўзбек насрини нима учундир «асримиз бошларида шаклана бошлаган», деб баҳолашади. Бу борадаги қадимий анъаналар, айниқса, халқ китоблари, достонлар эътибордан бироз четда қолганга ўхшайди. Шунга қарамай ҳикоялар борасидаги жажжи, бироқ жиддий тадқиқотлар китобхонлар, айниқса, хорижликлар учун амалий ёрдам бера олади.

Китобнинг яна бир муҳим хислати бор. Унда ҳар бир муаллиф ҳақида қисқача ахборотлар берилган. Уларда ўзбек ҳикоянависларининг қисқача таржимаи ҳоллари, ижодий фаолияти, асосий асарлари ва етакчи ижодий йўналишлари ҳақида ихчам маълумотлар жамланган.

Мажмуа том маънода ўзбек ҳикоячилиги ҳақида яхлит тасаввур уйғотишга хизмат қила олади. Бу китоб ёшларимиз маънавиятини бойитишда ҳам муносиб улуш қўшади, деган умидимиз бор. Зеро, ҳамкорликнинг рангин риштаЛари муштарак мақсадларни янада уйғунлаштиради.

Бокижон ТЎХЛИЕВ,
филология фанлари доктори, профессор

доимий ҳамроҳ

АБДУРАҲМОН АКБАР
ЎЙИНҚАРОҚ БУЛУТЧА
Шеърлар
Тошкент
Чўлпон нашриёти

Болаларнинг кўнгли нозик, уларга истаган нарсани маъқул қилиб бўлмайди. Айниқса, бадиий китобларни уларга мажбурлаб ўқитишдан машаққатли юмуш йўқ. Агар боланинг ўзи ёқтириб қолса, уни китобдан узиш мушкул.

Бундай масъулият болалар учун асар битадиган ижодкорлар олдига улкан тўсиқлар қўяди. Ана шу тўсиқларни бартараф этган ёзувчи ёки шоир чинакам муваффақиятга эришади. Ёш истеъдодли болалар шоири Абдураҳмон Акбарнинг «Чўлпон» нашриётида чоп этилган «Ўйинқароқ булутча» номли шеърлар китоби кичкинтой китобхонларга манзур бўлишига шубҳа йўқ. Мана, ўзингиз ўқинг:

Қиш фаслида шимол
ёқларда
Кўринмасмиш Қуёшжон
ойлаб.
Жамолига бир бор
тўйишни
Болажонлар юрармиш
пойлаб...

... Бизда бўлса,
бизда бошқа гап.
Совуқлардан қўрқмас
кекса-ёш:
Чиллада ҳам
Ўзбекистондан
Хабар олиб
чарчамас Қуёш.

Содда равон ва айни чоқда самимий тилда битилган ушбу сатрлар болаларга ўлкамизнинг сўлим табиатини эслатиш воситасида уларни Ватанга меҳр-муҳаббат руҳида тарбиялашнинг жозиб намунаси. Муҳими, шоир бошқа шеърларидаги каби, табиатни ҳаракатда кўрсатадики, бу хусусият унинг шеърларининг таъсирчанлигини таъминлайди.

Қувноқ кайфият, ўйноқи руҳият, ўрни билан ғамгинлик ва дардчанлик ҳисларининг шеърларга нозик сингдириб юборилгани Абдураҳмон Акбар ижодининг муваффақиятини оширган омиллардир. Бола қалбини сўзлатишнинг бор маҳорат сирларини эгаллаб бораётган ёш шоирнинг янги китоби болаларга муносиб тўҳфа бўлди, деб бемалол айтиш мумкин.

«Ўйинқароқ булутча» мажмуаси 3000 нусхада чоп этилган. Тўпламга Ҳамза Имонбердиев муҳаррирлик қилган. Китобни мусаввир У.Солиҳов безаган.

Ардоқли шоиримиз Эркин Воҳидовнинг 60 йиллиги муносабати билан унинг машҳур «Олтин девор» комедияси Покистондаги йирик Ал-Ҳамро театрида саҳналаштирилди. Бу — адабиётимиз жаҳонаро бўй кўрсата бошлаганлигининг ёрқин далилидир.

Адиб Дадахон Нурий Покистонда бир неча маротаба ижодий сафарда бўлиб, олган таассуротлари ҳамда «Олтин девор» спектакли қўйилиши билан боғлиқ воқеалар асосида «Олтин девор» тирқишидан» сарлавҳали публицистик қисса ёзди.

Асарнинг бир бобини диққатингизга ҳавола этамиз.

АДИБ ВА ЖАМИЯТ

Дадахон НУРИЙ

ЛОҲУР САЙРИ

Панжоб Покистон Ислом Республикасининг ўз ҳукумати, ўз парламенти, ўз бошқарув тизимлари бўлган тўрт шўъбасидан энг йириги ҳисобланади. Бутун мамлакат аҳолисининг қарийб 70 фоизга яқини шу ерда истиқомат қилади. Иқтисодиётнинг асосий негизи бўлган саноат, қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг талайгина қисми ҳам шу ерда етиштирилади.

Қадимий Лоҳур Панжобнинг марказ шаҳри ҳисобланиб, мамлакатнинг санъат ва маданият пойтахти деб юритилади. Кўпдан-кўп халқаро анжуманлар, театр, кино санъатига бағишланган фестиваллар, марказий ҳукуматнинг асосий тадбирлари шу ерда ўтказилади.

Ҳар қандай шаҳар ҳаётига баҳо бериш учун аввало унинг кўчаларини бир айланиб чиқиш кифоя.

Лоҳур ҳам «эски», «янги» қисмлардан иборат, қадимийлик билан замонавийлик бир-бирини тўлдириб туради.

Шаҳарнинг қоқ ўртасидан чамаси ўттиз чақиримча чўзилган катта канал оқиб ўтади. Унинг икки томони текис асфалт йўл. Канал қирғоқларига сув бўйлатиб қурилган пиёдалар учун йўлак ҳам тасмадай ястаниб ётибди. Лиммо-лим оқиб турган сув йўлакка чиқиб кетмасин деб эни ярим қарич кенгликда бетон «деворча» қурилган.

Оқшом тушиши билан шу «деворча»лар устидан сон-саноқсиз лампочкалар порлайди-да, сув юзида акс беради. Унга икки тарафдаги кўча бўйлаб қарама-қарши ҳаракат қилаётган машиналар чироғи қўшилиб, ажойиб манзара кашф этади — тим қора осмон сатҳига отилаётган оловли мушак зарраларига ўхшаб айлана бошлайди.

Мен бу сеҳрли манзарани ўтган йил биринчи маротаба кўрганимда Тоҳир Асламдан:

— Денгиз флоти кунига бағишланган бирон байрам бўлаяптими? — деб сўрагандим.

Ўшанда у бепарвогина:

— Доим ёниб туради. Шаҳарга файз киритиш учун қилишган, — деганди.

Юз минглаб чироқлар поёндоз бўлиб, нур таратиб, узоқларга чўзилиб кетган бетон «девор»чалар ёнидан одамлар ўтиб туришибди. Улар ичида ёш-яланг, бола-бақралар ҳам бисёр. Лекин ҳеч ким эҳтиётсизлик қилмайди, шундоқ оёғи остидаги чироқларга тегиниб кетмайди, бураб ҳам кўрмайди. Қадамини билиб босадиганларнинг бу ерда кўплиги мени ҳайратга солганди.

Орадан роппа-роса бир йил вақт ўтгач яна шу манзаранинг гувоҳи бўлиб турибман. Чироқлар ҳамон ёниқ, куйиб ҳам қолмаган. Аввалгидек марварид шодаларидай узоқ-узоқларга чўзилиб кетган. Йўлакдан ўша-ўша одамлар ўтиб туришибди, улар ичида ёш болалар бисёр.

Лоҳурнинг эски шаҳар қисми ўзгача бир дунё: сон-саноқсиз дўконлар ва дўкончалар, катта-кичик баққоллик расталари; кўзингиз олдида истаган мевадан шарбат чиқариб, қўлингизга тутувчи «гулобхона»лар; одамлардан холи бурчаклардами ёки кўчанинг қоқ ўртасида дейсизми, беминнат хизматингизга тайёр «умумий овқатланиш шахобчалари» ҳамма ерда тўлиб-тошиб ётибди. Умуман оч қолмайсиз. Ҳеч бўлмаса бир рупияни анови, мис баркаш лаганда бизнингча чалпак қатлама ясаб сотаётган йигитчага узатсангиз, қорнингиз тўяди.

Мамлакатнинг бошқа шаҳарларидаги каби Лоҳурда ҳам ҳар нарсадан имконият даражасидан ошириб фойдаланиш — ишбилармонлик ҳисобланса керак. Буни ҳар қадамда кузатишингиз мумкин: юк машиналарининг кабинаси устига ҳам одам бўйи баробар қилиб юк босишади. Яна бошқа жой қуриб қолгандек, худди ўшанинг устига беш-олти киши ёнбошлаб олади.

Эрталаб, кечки пайт кўчалар одам билан авжи қайнаган палла ҳисобланади. Катта-кичик автобусларнинг на ҳайдовчиси, на эшик деразаси, на ғилдираги кўринади десак ишонаверинг. Тангадек оёқ илинадиган жой бўлса бас. Томидан тортиб чор атрофига мўр-малахдай ёпишиб олган ғуж-ғуж одамларга кўзингиз тушади.

Машҳур Анаркали бозорига олиб борувчи катта кўчанинг деярли ярмини эгаллаб, осмон баробар юк силжиб келмоқда. Бу қанақа машина бўлди экан деб тургандик, той-той қилиб босилган маккажўхори поялари орасидан туянинг боши кўринди... Бир ўрта яшар жаноб (ёпирай, кўзим тушиб ҳангу манг бўлиб қолдим — одам ҳам бир-бирига шу даражада ўхшаш бўладими — ўзимизнинг ҳамкасб Раҳимжон Отаевнинг ўзгинаси-я!) мўъжазгина Япон мотоциклининг ёқилғи баки устига катта-кичик уч ўғил, бўйни орасидан оёқларини ўтказиб, бошига маймундек ёпишиб олган яна бир чайир бола, орқасига 14 ёшлардаги қиз, ундан кейин икки чақалоғини қўлтиқлаб олган хонимчаси (аёлнинг бир қўлида музқаймоқ ҳам бор!) билан визиллаганича машиналар орасидан ўтиб кетди.

Ҳамроҳимиз Ансориддин ҳам бу томонларда шунча юриб бунақасини кўрмаган чоғи, ҳайратини яширолмай «Циркчи бўп кет-е, оғайни» деб юборди.

Бу ердаги ҳайдовчиларнинг эпчил ва ҳушёрлигига тасаннолар айтиб, улар минган уловнинг суяги йўқмикан деб юборгинг келади. Яна, сабр-тоқатли, асабларининг мустаҳкамлигига қойил қоласан киши.

Бизларни Исломободдан олиб кетган автобусчамиз ҳайдовчиси Исҳоқ соҳиб гавжум кўчанинг қоқ ўртасида қарши томондан келаётган қандайдир танишини кўриб, кулоқни қоматга келтириб сигнал берди. У ҳам «алик» олиб, машинасини тўхтатди. Икки ҳамкасб ёнма-ён туриб олиб ўн минутлар чамаси қозон-товоқ, бола-чақа дегандай ҳол-аҳвол сўрашишди. Яна кимларнидир эслашишди. Шу вақт ичида ҳеч ким машинасидан сакраб тушиб чопиб келмади, йўлни бўшат деб дағдаға ҳам қилмади.

Беихтиёр дўстим Тоҳир Аслам Гўрани эслайман. Менимча шофёрлик касбидан ўта маҳорат билан унумли фойдаланишда ундан ўтадиган одам бўлмаса керак; одатдагидай ҳаракат авжига чиққан, машиналар тирбанд бўлиб, уларнинг бир-бирига яқинлик масофаси орқадан бир қарич, у ёну бу ёндан 4-5 энликка бориб қолган бир пайтда гавжум бозор томон йўлга тушдик. Орқа ўриндиқда Садия хоним. Унинг ёнида ... йўқ-йўқ, Тоҳирнинг ... елкасида экан, худо-таоло ўнта маҳалла болаларига тегишли шўхликни бир қилиб, шу йигитчада мужассам этган олти ёшлардаги Довуд билан кетмоқдамиз. Машина юриб турибди. Ҳайдовчининг бир қўлида рул, иккинчи қўлида уяли телефон. Кафтига жо бўлган ҳозирги замоннинг бу алоқа мўъжизаси устида бармоқлари эпчил ҳаракат қилиб, рақамларни теради. Ким биландир гаплашади. Сўнг менга қарайди: «видеокамерага батарея топилди, Карачидан эртага олиб келишади».

Ўзим ҳам ҳайдовчи эмасманми, худо хайрингни берсин, ошна, олдингга қара, ҳозир бирон жойга уриб, яп-янги машинани... дейман. У ўзига хос босиқлик билан таскин беради: бемалол ўтираверинг, жаноб. Бу машина анча эски, ўрганиб кетган. Ўзи йўлни топиб олади. Энди сизларни келишингиз баҳонасида янгилаймиз-да!

Орқадан Садиянинг «Та-ҳи-ир» деган юмшоққина овози эшитилади, «анаву, Ичра бозоридаги таниш дўкондордан сўраб кўринг-чи, «Лагтоген»и бормикан. Озоданинг чақалоғи (яъни каминанинг набираси)га бериб юборардик!»

Ичимда ҳозир «Лагтоген»га бало бормиди дейман-да, машинани ғиззиллатганича бир кўзини кичкина телевизор экранчасидан узмай яна телефон рақамини тераётган Тоҳирга ялингандай дейман: «Керакмас, у болаларнинг овқати ўзимизда ҳам бор!» «Биламан, сизларда борлигини. Мен айтаётганим бошқа — Швецарияда ишлаб чиқарилган. Чақалоққа ўшандан едириш керак. Довудни ҳам шунда катта қилганмиз», деб туриб олади Садия.

Ҳуллас машина булбулнинг боши сиққудек оралиқдан ҳам йўл топиб, кетиб бормоқда. Ҳайдовчимиз телефонда гаплашмоқда, шу билан қандайдир спорт мусобақасини олиб кўрсатаётган телевизорга қараб ҳам улгуради. Тинчимас Довуд эса, энди жойини ўзгартириб, отасининг оёқлари остида ўрмалар, қўлига илинган нарсага тегиниб чиқарди. Орқадан эса Садия хонимнинг ҳаво исиб кетганидан нолиб «совутқични каттароқ очинг» деган овози эшитилади.

Машина юриб турибди, тўғрироғи, тўлқинлар узра қалқиб, сузиб кетаётган ўхшайди.

Тоҳир яна телефон орқали ўз нашриёти билан боғланиб бугун эрталабдан босила бошлаган Эркин Воҳидовнинг «Олтин девор» китоби хусусида гаплаша бошлади ва бирдан мен кутмаган баланд овозда «Қаранг, бизникилар ютишди. Гол!» деб юборди. Бундан суюниб кетган Довуд бир сакраб, отасининг тиззаси кўзига ўтириб, рулга ёпишди...

Ниҳоят, Покистон киркет командаси австралияликлар устидан ғалаба қозонган дақиқаларда тинимсиз «ҳай-ҳай»ю асабларни анча жунбушга келтирган бир соатли йўл «сайри»миз поёнига етди — эсон-омон манзилга келиб тўхтадик.

Ҳа, бу ерда ҳайдовчиликни ҳам катта маҳорат талаб қиладиган санъат деб айтавериш мумкин.

Қарийб олти ярим миллион аҳолиси бўлган Лоҳур шаҳрида кўп кездим. Қарийб бир ярим ой мобайнида кирмаган кўчам, бормаган жойим қолмади, десам ишонаверинг. Шунча вақт ичида бор-йўғи иккита «йўл ҳаракати ҳодисаси»нинг гувоҳи бўлдим. Бири Қайдэ шохкўчасининг шаҳар ҳокими қароргоҳига етмасдан, чап томонида. Иккинчиси аэропортга бораверишй йўл бўйида. Анчагина «лат» еган ҳар икки машина ҳам турган жойида уч кун ётди. Ҳайдовчиликни эплолмаслик оқибати мана шу, бошқаларга сабоқ бўлсин дейишса керак.

Яна бу ерда машинани тақиқланган жойга қўйиш йўл қоидасини қўпол равишда бузиш ҳисобланади. Уловингизни полициянинг ихчам кранли машинаси «шоҳсупа»сида қаёққадир олиб кетишаётганини кўрдингизми, бас, анча жаримага тушасиз. Лекин ҳайдовчилик гувоҳномангизга бадном қилувчи белги қўйиб беришмайди.

Бир пайтлар Покистонда ижодий сафарда бўлган биз бир гуруҳ ўзбек ёзувчилари Карачидаги «Кўча ҳаракати»ни «ким ошди» қилиб таърифлашга бас бойлашиб «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида чиқиш қилгандик. Ўшанда Ўткир Ҳошимов Покистон шаҳар кўчаларини машинага ўтириб айланиш — қутурган йўлбарсни миниб олиб, биқинига бигиз тиқиб, ёввойи ўрмонда сайр қилиш билан баробар» деб ёзиб «улоқ»ни олиб кетганди. Яна у киши «бу кўчаларда самолётдан бошқа ҳаракатланувчи ҳамма нарсани учратишингиз мумкин», деганди.

Мени кечирсинлару, устоз шу ерда андак янглишган эканлар: Лоҳур кўчаларида бир эмас, бир нечта учиб кетаётган самолётларни кўриб видеотасвирга туширдим. Тағин, исботига шубҳа уйғонмасин деб Эркин Воҳидов «Олтин девор»нинг бу ердаги премерасида иштирок этиш учун шаҳарга келган куннинг ўзидаёқ шу самолётларни кўрсатиб, тасдиқлатиб олдим...

Лоҳурда кўзга ташланадиган яна бир манзара одамни жиддийроқ мушоҳада қилишга ундайди.

Покистон Марказий Телевидениеси биноси жойлашган гавжум кўчанинг бошидан охиригача, турли хил номдаги ўнлаб кинотеатр, тамошогоҳларни санаб чиқиш мумкин. Шунинг учун бу кўчани кўпроқ «Филмистон» деб аташади. Ҳар жойда бўлгани каби, рекламага алоҳида эътибор берилган. Икки-уч қаватли биноларга баробарлаштириб ҳафсала билан ишланган филм қаҳрамонлари (асосан қизлар, аёллар)нинг ҳар хил мақомдаги суратлари шу қадар рангинки, қараб кўзингиз қамашиб кетади. Шунга яраша «сермаъно»ки, кинони бир сидра кўриб чиққандай бўласиз.

Диққатимни кўчанинг катта масжидга қарши томонидаги манзара тортди. Яъни масжид рўпарасида кинотеатр. Унинг олди осмонга бўй чўзган мезоналарга рақобатлаштириб ишланган филм суратлари билан тўла: базми жамшид — раққоса қизлар, созандалар; ўрмондан чиқиб келаётган қандайдир ёмон ниятли қуролланган кишилар; от чоптириб уларни ўққа тутаётган (автомат билан!) суқсурдай жувонлар... Савия ҳақида бир нарса дейиш қийин. Лекин масала бошқа томонда. Кўчанинг ҳар икки тарафидаги майдон одамлар билан гавжум: кимлардир масжид хонақоҳларига ошиқмоқда, кимлардир янги филмга чипта олиш учун навбатда туришибди. Нарироқда, алоҳида касса — хотин-қизлар учун. У ер ҳам гавжум.

Мен буларни кўриб ўзимиздаги айрим дину диёнат «пешволари» томонидан «жорий» қилинган; ҳали ҳам учраб қолаётган «қонун-қоида»лар, миллий анъаналаримизга бутунлай ёт кийиниш удумлари ҳақида мушоҳада юритгим келди.

Наманганлик рассом танишим маҳалла масжидига номоз ўқиш учун чиқади. Шунда унга кўзи тушган «домла» ҳамманинг олдида огоҳлантиради: бугундан бошлаб сурат чизишни бас қиласиз. Чунки бизнинг динимизда бундай ишлар гуноҳ ҳисобланади.

Ўйланиб қоламан. Шу чаламулланинг гапига кирадиган бўлса, Беҳзоддай буюк мусаввирга мурувват кўрсатиб, унга устозлик қилган Навоий бобомиз «гуноҳкор» эканлар-да... Қолаверса, бутун дунёга машҳур, ҳатто дину ислом маркази Саудия Арабистонидай мамлакатда асарлари кўргазмаси очилиб «Саудиянинг дахлсиз фуқароси» унвонига мушарраф бўлган Покистон Ислом республикасининг номдор рассоми Иқбол Меҳди нима қилиши керак?

Покистоннинг деярли ҳамма ерларида замонавий машиналарни маҳорат билан (юқорида таъкидлаб ўтилганидек, бу ерда ҳайдовчилик осон эмас!) бошқариб кетаётган хотин-қизлар кўплигини кўриб, ҳайратга тшдим. Кўчаларни тўлдириб ўзларига бирам ярашган ранго-ранг миллий кийимлардаги шўх қизлар (кўпчилигининг қўлида китоб: мактаб, коллеж ёки бирон олий ўқув юртига кетаётганлиги билиниб турибди)га ҳавас билан қарайман. Мен бирон жойда ғайритабиий либосга бурканиб, бошқалардан ажраб турган, ўтган-кетганни билиб-билмай ўзига қаратмоқчи бўлаётган «ожиза»ларни учратганим йўқ.

Беихтиёр кейинги пайтларда бизнинг кўчаларда пайдо бўлиб қолган, на шарт-шароитимизга, на ўзбекона миллий удумимизга сингадиган, бошдан-оёқ қоп-қора либосга ўралган қизларимиз кўз олдимда гавдаланиб кетади. Зулфиқор Аҳмад Нақшбандий жанобларининг сўзлари қулоғим остида эшитилиб кетгандай бўлади: «Гап, мен мусулмончилик йўлида у қиляпман, бу қиляпман деб ўзни кўз-кўз қилишда эмас. Дину имонга эътиқод юракда бўлмоғи керак!»

Жалолиддин РУМИЙ

ХЎРОК ВА ХЎРАНДА

Чувалчангни еди ногаҳон бир қуш,
Мушук тутиб еди қушни мисли муш.
Бул фалак бевафо, афсус, гузарон,
Қуш бўлди хўранда,хўрок ўшал он.
Дунёда хўрок не, кимдур хўранда?
Жумбоқни ҳал қилур қайси бир
банда?!

СЕВГИЛИМ, СЕН БИЛАН БУЛ ДУНЁ ЗЕБО!

Маъшуқа Ошиқдан сўрди ногаҳон,
Ошиқки, юрарди зорланиб, нолон:
«Сиз кўрган қайси юрт, қайси бир ватан,
Бағоят гўзал-у бетакрор ва шан?»
Йигит назокат-да берибди жавоб:
«Ўзинг яшаган жой энг гўзал ва жаззоб!
Кезар бўлсам, сен-ла ҳатто қабристон,
Гўр туюлар менга гулистон.
Гарчи Ошиқ Юсуф жойи тийра чоҳ,
Унга туюларди гулзор, жаннатгоҳ,
Дарбадар кездим хўб ҳар икки дунё,
Севгилим, сен билан бул дунё зебо!»

ОШИҚ БЎЛДИМ МЕН АЛЛАҚАЧОН

Эй ғуломон, ошиқи жонон,
Ошиқ бўлдим мен аллақачон!

Ишқ хобида ғарқ бўлдим, эй жон,
Ошиқ бўлдим мен аллақачон.

Ҳали бунёд этилмай жаҳон,
Ҳали дунё қурилмаган он.

Ошиқ эдим, о, дўстлар чунон!
Ошиқ бўлдим мен аллақачон.

Етти минг йил бундан муқаддам,
Қиёфамни тузганда Яздон,

Етилгандим бўлиб пок Инсон,
Ошиқ бўлдим мен аллақачон.

Одамлардан Ҳу сўраган он:
«Соҳибманми сизга бандаён?»

Тангрим амрин англадим шул он,
Ошиқ бўлдим мен аллақачон.

Фалакиёт зийнати бўлғон
Ҳуру ғилмон, эшитинг, бир он.

Кўтарилинг тахти арш томон.
Ошиқ бўлдим мен аллақачон!

ПОК ИНСОН ЙИҒЛАР

(Таржимондан)

Сенинг ҳажру фироқингдан
осмон йиғлар,
Дилим бўлди хуноғушт,
ақлу жон йиғлар.
Ишқ ўтида ўртанган ошиқ
Орифнинг
Дур сўзидан тамоми пок Инсон
йиғлар.

Форс тилидан Ориф УСМОН таржималари

Каромат ДЎСТМАТОВА

РУҲИМ АРКОНИГА УЧИБ БОРАМАН

***

Озор бермоқ учун шошилган
Озорли дўстлардан кечиб бораман.
Ўтиб бораётган Куннинг қўлидан
Хаёл шаробини ичиб бораман.

Етмиш томиримни гаровга қўйиб,
Умр андозасин бичиб бораман.
Бадқовоқ тунларнинг ёпинчиғидан
Андуҳим занжирин ечиб бораман.

Гўёки нигоҳим остида ағёр
Отини эгарлар, чўчиб бораман.
Фаромуш дунёнинг қароргоҳидан
Шам каби гоҳ ёниб, ўчиб бораман.

Ҳар лаҳза ҳақиқат тожи қадалган
Фараҳ дарвозасин қучиб бораман.
Таъна-дашномларин қолдириб ортда
Руҳим арконига учиб бораман.

***

Кўзларимга тикилма девдим,
Кўзларимга тўлгандир денгиз.
Бу денгиздан сув ичма, дедим,
Унинг суви шўртаъм, ғамангиз.

Яланг йўлда яланг бош бўлиб,
Рўмолимни офтобга тутдим,
Наҳотки мен ростдан девона,
Тош қасрда қуёшни кутдим?!

Бўзтўрғайлар бўзладилар кеч,
Нигоҳини яширди само.
Хобгоҳимда тунади шафақ,
Олиб кетди исмингни сабо.

Олиб кетди исмингни сабо...

***

Мендан кетиб...

Мендан кетиб қайга борасан,
Мендан ўзга тилагинг йўқ-ку?!
Шамолларга дардинг ёрасан,
Шамолларнинг юраги йўқ-ку?!

Кўршапалак ёддан чиқармас
Қўланканинг тунд қиёфасин.

Ошиқ асло ишққа етишмас,
Қули бўлса нафс садақасин.

Қайтгим келди. Чорларди чунон
Беҳишт боғин ўнгу сўллари.
Кўзларимни очирмасди ҳеч
Хўжанддаги жийда гуллари.

***

Паймонам тўлмоқда. Тўлма,
паймонам,
Ҳали ранг олмади васлим — анорим.
Ишқ элин тупроғин кўзга суртарман,
Номимни зикр этса, парвардигорим.
Беадад коинот оралиғида
Сену менга елар хуршиди тобон.
Умрида илк марта фарзанд
кўрганда
Оқ кўнгил фалакнинг бағри бепоён.
Юрагим сокиндир. Ишқ бешигига
Беланган беозор гўдак мисоли.
Тебратгин, бу намчил
киприкларимдан
Беҳад униб чиқсин севги ниҳоли.
Сен боғбон, Саждагоҳ боғига
боғбон,
Фиғоним пойингга сочилган кулдир.
Елкангга бошини қўйган офтоб ҳам
Пинҳона заминда очилган гулдир.
Мен эса тегрангда анор гулидай
Тийрамоҳ қадамин кутаман муштоқ.
Паймонам тўлади паймонанг бирла,
Ёқасини йиртар йўловчи фироқ...

Не кунлар ўтди тахир,
Бўлмадик йироқ,

Қачон айрилган ахир
Эт билан тирноқ?

Жўра ҚУРБОН

СОҲИБҚИРОН САБОҒИ

«Темур тузуклари»ни ўқиб

Ҳушёрлар фикрининг
маъносин чақдим,
Сиримни фош этди
разил эрта-кеч.
Узангим ўпканга ишонмай боқдим,
Элидан кечганни дўст тутмадим ҳеч.

Оқил, ишбилармон, қатъий бир киши
Минглаб лоқайдлардан афзал ҳар қачон.

Катта бир лашкарнинг бажарар ишин,
Бир тўғри тадбир-ла битди оқмай қон.

Пайғамбар айтгандек иш тутсам
бетлаб,
Донолар фикрини олгач, сўнг қилдим.
Тил учида кенгаш берганни четлаб,
Ёниб гапирганни дўст дебон билдим.

Менга ёмонликлар қилса қай инсон,
Ўзимга эл қилмоқ учун курашдим.
Амирлар бағримни этсалар-да қон,
Меҳримни ҳашладим: суйдим-ярашдим.

Дўстни унутмадим тахтга чиққан кез,
Тавба этганларни кечирдим — тузук.
Элга зулм этганни жазоладим тез,
Мажлисимга кирмас ғийбатчи — бузуқ.

Ҳасадчилар ҳақда олганман сабоқ,
Бу ўтда кул бўлган не буюк сиймо.
Ҳар ишни текширдим, юзлаштирдим гоҳ,
Ҳақиқат илдизин топдим доимо.

ТАКЛИФНОМАГА ЁЗИЛГАН ШЕЪР

Кел, эй замондошим, ёнимда тин ол,
Тириклик юкларин ерга қўй бир дам.
Дунёга меҳмонмиз — эмасмиз ҳаммол,
Ҳар лаҳза ғанимат, муборак ҳар дам.

Умр маҳсулидан безаб дастурхон,
Тангрим етказганин баҳам кўрайлик.
Остонада қолсин ул ўксик армон,
Ҳар кунга шукрона айтиб кирайлик.

Халқ артисти Ойимхон Шомуротованинг 80 йиллиги

САҲНАДА... ТУҒИЛГАН САНЪАТКОР

Бу буюк санъаткорни йўқотганимизга анча вақт ўтган бўлса-да, барибир у ҳақда гапирганда ўтган замон феълини қўшиш ниҳоятда оғир. Ойимжон Шомуротова умрининг сўнгги дақиқаларига қадар ўз халқининг севимли фарзанди сифатида элу юрт хизматида бўлди. У одамлар ёдида гоҳ саҳнада куйлаётган, гоҳ йиғинларда сўзлаётган, гоҳ катта оиласининг меҳрибон қучоғида оналик гаштини сураётган қиёфада сақланиб қолди.

Унинг санъати ўтган давр билан бевосита боғлиқ бўлиб, ўрнини янги истеъдодларга бўшатиб берган бўлса-да, санъати, ўзининг бутун ҳаётини бахшида этган севимли санъати оламидан бир дақиқа ҳам айрилмади.

Ойимхон Шомуротованинг санъатдаги даври Тамарахоним, Роза Боғланова, Кулаш Бойсаитова, Мукаррам Турғунбоева, Ҳалима Носирова, Сора Эшонтўраева каби санъаткорлар билан бир даврга тўғри келди. Худди улар каби О. Шомуротова қадимий халқнинг янги санъати жарчиси сифатида шуҳрат қозонди.

Лекин бу шуҳрат сари йўл осон кечгани йўқ. 1936 йили Тошкентдан Қорақалпоғистонга бир гуруҳ санъат арбоблари — режиссёрлар, актёрлар, мусиқачилар, балетмейстерлар қорақалпоқ театрига ёрдам бериш учун келадилар. Улар орасида Комил Яшиннинг «Гулсара» асарини қўйишга бел боғлаган Зуҳур Қобулов ҳам бор эди. Гулсаранинг онаси Ойсара ролига яқиндагина, махсус тайёргарликсиз саҳнада ўйнай бошлаган ёш артист Ойимхон Шомуротова тавсия этилади. Иброҳим ўз хотини Ойсарани ўлдириши саҳнасида, актрисанинг қонга беланган юзини кўрган томошабинлар ўринларидан туриб: «Уни ўлдириб қўйди», дея қичқира бошлайдилар. Спектакл намойишида қатнашаётган ёш адабиётшунос Исмоил Сагитов ҳам асардан ғоят таъсирланиб, газетага мақола беради. Ё И.Сагитов ҳаддан зиёд таъсирланиш остида бўрттириб юборганми, ёки содда газетхонлар мақоланинг ҳақиқий мағзини тушуниб етмаганларми, хуллас, Ойимхоннинг ота-онасига «қизингиз ўлдирилди», деган гап етиб боради. Унинг саҳнага чиқишига норози бўлган ота-оналари, итоатсиз қизларига аза тутиб, оилани боқиб турган ягона сигирларини сотиб, укасини Тўрткўлга, опасини олиб келишга юборадилар. Қаршисида соғ-саломат синглисини кўриб турган ука ҳайратда қолади. Ҳаммаси ойдинлашгач, санъатнинг қудратига тан берган ота-она қизларининг гуноҳидан ўтадилар. Театрни деб уйдан қочиб кетган қизига санъат йўли ойдин бўлишини тилаб «оқ фотиҳа» берадилар. Бу Ойимхон учун қайта туғилиш эди.

Дарҳақиқат, О. Шомуротованинг бундан буёнги йўли ойдин бўлиб, шуҳрат пиллапояларидан юқорига қараб кўтарилаверди. Лекин ҳар қанча юқори кўтарилмасин, оиласини, фарзандларини (у етти фарзанднинг онаси эди), бир зум бўлса-да, унутмади. Санъат ва оила ташвишини икки елкасида баробар кўтарди. Бу борада немисларнинг «Нойе вельт» («Янги замон») журналидаги қайдлар эътиборлидир. Ўзининг бир сонини ёш республика ютуқларига бағишлаган бу журналда Ойимхон Шомуротова ҳақида ҳам мақола берилди. Журнал мухбирининг эътироф этишича, таҳририятга О. Шомуротова тақдиридан ҳайратланган кўплаб ўқувчилар мактуб йўллаганлар. Хусусан, унинг шундай катта оила бекаси бўла туриб, саҳнада муваффақиятларга эришаётганини немислар ақлларига сиғдиролмасдилар. Зеро, бу Европача дунёқараш тарзига мутлақо зид ҳолат эди. Европаликларнинг тасаввурида артистлик ижодий касб бўлиб, у шахс, ижод эркинлигини талаб этади, санъаткор оилавий икир-чикирларга ўралашиб қолмаслиги керак. Лекин Ойимхоннинг тақдири бу каби тасаввурларни чиппакка чиқарди. Ҳа, у ўз санъати билан Европани ҳам ҳайрон қолдирганди.

О. Шомуротованинг санъатдаги буюк ишлари, оиладаги тинчлиги, хотиржамлиги биринчи навбатда турмуш ўртоғига — ёзувчи Амет Шомуротовга боғлиқ! Ойимхон бу одамда ҳамишалик таянч, ишонч топди, эри унинг артистлик фаолиятини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаб турди. Ҳар сафар радиодан: «Амударё» қўшиғи, Жапақ Шомуротов мусиқаси, Амет Шомуротов шеъри, Ойимхон Шомуротова ижро этади», деб эълон қилганларида унинг қалби фахр ва ҳайрат билан тўлиб-тошарди.

Ҳаётда О. Шомуротова ҳамма нарсага эришди: беқиёс ютуқлар, халқ эътирофи, гулдурос қарсаклар унинг йўлдоши бўлди. Лекин булар осонликча келгани йўқ. Зеро, машҳур санъаткорлар ҳаёти ҳамиша барчанинг диққат марказида туради: озгина хато қилишга, қоқилишга ҳаққи йўқ. Айниқса, эрининг вафотидан сўнг бахтли, тўкис аёл қиёфасини сақлаб қолиш жуда мушкул эди.

Лекин санъаткор ўзини йўқотиб қўймади. Чунки унда халқи олдида масъулиятни ҳис этиш туйғуси юксак эди, шодликда ҳам, ғам-ташвишда ҳам халқ билан бирга бўлиш қонқонига сингиб кетганди. Шунинг учун санъат ва оилани бирдек олиб боришга эришолди.

О. Шомуротова катта хонанда бўлиш билан бирга, бетакрор образлар силсиласини дунёга келтирган актриса ҳамдир. Ўзбек, қозоқ ва бошқа халқлар драматурглари асарларида кўплаб унутилмас образлар яратди. Улар орасида Боғдагул («Боғдагул»), Ойсара («Гулсара»), Бибихон («Бекжон фожеаси»), Гулпарчин («Алпомиш»), Равшан («Равшан»), Шоҳсанам («Ошиқ Ғариб»), Тўлғоной («Момо ер») каби ўзига хос образлар бор.

Лекин, барибир, унинг шуҳрати қорақалпоқ халқ қўшиқлари билан боғлиқ. Ойимхон Шомуротова ижодида қўшиқчилик алоҳида ўрин тутиши ҳам шундан. Унинг ижросидаги халқ қўшиқлари, мусиқали драмалардан ариялар, композиторлар асарларини одамлар севардилар, бир бор тинглашни орзиқиб кутардилар. Ойимхоннинг кенг далаларда микрофонсиз, кенгликларни жаранглатиб, тўлдириб айтган қўшиқларини одамлар ҳамон ҳаяжон билан эслайдилар. Унинг ижросида қорақалпоқ халқ қўшиқлари ўзига хос хусусиятлари билан намоён бўлди, мафтункорлик касб этди. «Бўзатов», «Арухан», «Соргол», «Аксунгул» оҳанглари мени болалигимдан мафтун этиб келади, мен уларни севаман, улардан ҳайратга тушаман, том маънода илҳом оламан», — деган эди О. Шомуротованинг ўзи бу ҳақда.

Санъаткор меҳнати самараси ўлароқ, кўпгина халқ қўшиқлари ҳамон ўз қимматини йўқотмай, ижро этиб келинмоқда. Бугун улар Гулпарчин Сиримбетова, Тамара Дошумова, Бибироби Ўтапберганова каби катта санъаткорлар ва ёш ижрочилар репертуаридан мустаҳкам ўрин олган.

О. Шомуротова энг яхши композиторлар Жапақ Шомуротов, Абдураим Султонов, Олимжон Халимов, шоирлар — Амет Шомуротов, Иброҳим Юсупов, Жўлмурза Оймурзаев кабиларнинг асарларини куйларди.

Ҳа, қандай қўшиқ куйламасин, барини бирдек қойиллатиб ижро этарди, умрининг сўнгги йилларигача ҳам овозини яхши сақлаб қолганди. Зеро, Ойимхон Жапақ бахши, Эшон бахши, Аитжон Хўжалепесов каби устозларнинг шогирди эди. Ижодий йўлининг бошланишида эса Ибраим Патуллаев, Исмоил Қидиров, К. Мендибоев каби машҳур мусиқачилар ҳамроҳ бўлгандилар унга.

Кейинчалик эса машҳур ўзбек санъаткорлари билан ҳамкорлик ижодида янги-янги саҳифаларнинг кўпайишини таъминлади. У Тошкентда, Наманган, Қўқонда ва яна кўплаб шаҳарларда бўлар, ҳамма жойда ижодий ҳамкорлик риштлари боғланарди. Ўз уйида эса, Тамарахоним, Мукаррам Турғунбоева, Ботир Зокиров, Комилжон Отаниёзов, «Баҳор» ансамбли ва бошқа кўплаб ўзбек қардошларини мамнуният билан кутиб оларди. Шунингдек Ғафур Ғулом, Асқад Мухтор, Туроб Тўла, Зулфия, Мирмуҳсин, Ҳамид Ғулом каби адиблар билан дўстона алоқада эди.

Ойимхон Шомуротованинг мақомларга меҳри бўлакча эди. Айниқса, Берта Давидова, Муножот Йўлчиева ижроларидан лаззат оларди. У мақомларни айтиш учун кучли овоздан ташқари, алоҳида ижрочилик маҳорати зарурлигини чуқур ҳис этарди. Шунинг учун ҳам мақом ижро этиш унинг учун эзгу орзулигича қолиб кетди...

Шундай бўлса-да, буюк санъаткор, бетакрор овоз соҳиби Ойимхон Шомуротова ўзбек ва қорақалпоқ халқларининг севимли қўшиқчиси бўлиб қолди.

Зулфия ШОМУРОТОВА,
филология фанлари номзоди

САДОҚАТ

Қутлаймиз!

Абдулҳамид Мажидий номидаги Каттақўрғон ўзбек давлат драма театрида не-не мўътабар санъаткорлар камол топганлар. Ўзбекистон халқ артистлари Ширин Мелиева, Ҳамрохон Омонова, Баҳодир Йўлдошев, Абдурауф Болтаев, Хосият Азимова, Хадича Бобохонова, номдор режиссёрлар Рихси Орифжонов, Неъмат Шомуродов, Зубайдулло Рўзиев, Мирзакарим Бобоев ва бошқалар бу театрнинг шуҳратини, эътиборини оширишда жонбозлик кўрсатишган. Икки-уч йилдан сўнг 80 йиллигини нишонлайдиган мазкур санъат даргоҳида, юқорида номлари қайд этилган етук санъаткорларнинг садоқатли издошлари самарали меҳнат қилишмоқда. Ана шундай садоқатли санъаткорлардан бири Иброҳим Нурмоновдир.

...Иброҳим ака асли гўзалкентлик. Оддий деҳқон оиласида вояга етган. Ўрта мактабда ўқиб юрган чоғларидаёқ саҳнага, санъатга меҳр қўйган эди. — Мактабимизда ҳаваскорлик тўгараги бор эди, — деб эслайди Иброҳим ака. — Катта байрамларга бағишлаб томошалар саҳналаштирардик. Ҳатто «Бой ила хизматчи»дан ҳам бир-икки кўринишни қўйгандик. Ўқувчилар орасида маҳоратим «устунроқ», жуссам йирикроқ бўлгани учунми, ўшанда менга Ғофир роли берилганди. Хуллас, мактаб саҳнасининг «етакчи артист»ларидан саналардим.

...Йиллар ўтди. Ўрта мактаб даргоҳи ортда қолди. Санъат, саҳна ишқи эса, Иброҳимжонни тобора ўзига ром этарди. Ҳарбий хизматдан қайтган Иброҳимжон Тошкент Театр ва рассомлик санъати институти (айни пайтда Маннон Уйғур номидаги Санъат институти)нинг толиблари сафига қўшилди. 1965 йили драма ва кино актёри факультетини муваффақиятли тугатиб, Каттақўрғон шаҳар драма театрига йўлланма олди.

...Иброҳим Нурмонов саҳнада 50 дан ортиқ ранг-баранг ролларни моҳирона талқин этди. Иззат Султоннинг «Номаълум киши» драмасида халқ қаҳрамони Ниёз, Эгон Ранетнинг «Оқпадар» асарида Раэмек, Соҳиб Жамолнинг «Мазлум шарқ нидоси» драмасида Ҳамид, Саида Зуннунованинг «Она» асарида Латиф, М. Лермонтовнинг «Испанлар» фожиасида Соррини, Иззат Султоннинг «Имон» драмасида профессор Комилов, Эркин Воҳидовнинг «Олтин девор»ида Қиличбек кабилар шулар жумласидандир.

Айниқса, Иноят Махсумнинг «Навоий Астрободда» мусиқали драмасидаги буюк мутафаккир Алишер Навоий сиймоси узоқ йиллар Каттақўрғон саҳнасига файз киритди.

Изланувчан актёр саҳнадаги фаолиятини режиссёрликда ҳам синаб кўришга бел боғлади. 1983 йили Санъат институтининг режиссёрлик факультетини сиртдан битирди. Республикамизнинг йирик санъат даргоҳларида бир неча бор малака ошириб қайтди. Иброҳим Нурмонов ҳозирги кунгача Каттақўрғон драма театрида элликка яқин асарни муваффақиятли саҳналаштирди. Улар орасида Ҳамзанинг «Ишқ қурбонлари», Эркин Воҳидовнинг «Олтин девор», Уйғуннинг «Зебуннисо», Абдулла Қаҳҳорнинг «Тобутдан товуш», Садриддин Айнийнинг «Сўдхўрнинг ўлими», А. Островскийнинг «Гўзал эртак», А. Вампиловнинг «Тўнғич ўғил», Ф. Шиллернинг «Макр ва муҳаббат», Азим Суюн ва Суҳбат Абдулланинг «Эзгулик ва ёвузлик (ёҳуд «Қаюмарс авлодлари»)» Яздон Худойқуловнинг «Суд», Ўлмас Умарбековнинг «Ўзинг учун ўл етим», Самариддин Сирожиддиновнинг «Давр ўғлони» каби асарлари бор.

Истиқлол жарчиси, эркcевар шоир Чўлпоннинг «Ёрқиной» афсонавий драмаси шоир таваллудининг 100 йиллигига бағишлаб Каттақўрғон театрида муваффақиятли саҳналаштирилди Бинобарин, спектакл режиссёри Иброҳим Нурмоновнинг катта қобилият соҳиби экани яна бир бор ўз исботини топди.

Моҳир актёр, иқтидорли саҳна муаллими ўнлаб санъат ошиқларига устозлик қилди. Бир неча йил Абдулҳамид Мажидий номидаги театр фаолиятига раҳбарлик қилди, санъат даргоҳининг бош режиссёри сифатида самарали фаолият кўрсатди.

Театр санъати ривожидаги хизматлари муносиб баҳоланиб, 1992 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» фахрий унвонига сазовор бўлди.

Иброҳим ака ибратли оиланинг бошлиғи, садоқатли умр йўлдоши Галина Нурмонова ҳам узоқ йиллардан бери шу театрда саҳна безакчиси, фарзандлари Алишер, Ойдиной эса турли соҳаларда меҳнат қилишади.

Олтмишинчи баҳорни қаршилаётган Иброҳим Нурмонов айни кунда ҳам Каттақўрғон театрининг саҳна муаллимларидан бири. Ижод, изланишни сусайтиргани йўқ. Бугун устоз санъаткорга:

— Бор бўлинг, бардам бўлинг, саҳнадаги фаолиятингизга барака, — деймиз.

Абдуазиз ҲОШИМОВ,
Мэлс ТОШЕВ

КЕЛАЖАК ИЛМУ УРФОН ВА ИСТИҚЛОЛДА

(Боши иккинчи бетда)

Ал-Хоразмий ҳатто мусиқага оид рисола ёзгани ҳақида ҳам маълумот етиб келган. Ҳа, у қомусий билимлар эгаси бўлган. Буюк аждодимиз ҳақида бирмунча тўхтаб ўтишдан мақсадимиз Бағдоддаги Маъмун академиясининг оламшумул шуҳрат қозонишида ал-Хоразмий ва унинг сафдошлари бўлмиш туронлик, туркистонлик, жумладан, хоразмлик олимларнинг бемисл хизматларини бир эслатиб ўтишдир.

Маълумки, тарихда араб маданияти ёки ислом маданияти деб аталган цивилизацияда туркий халқларга мансуб олимларнинг ҳам улкан ҳиссалари бўлганлиги каби Араб халифаликларида туркий қавмларга мансуб давлат ва ҳарбий арбоблар муҳим ўрин эгаллаганлар. Кўпинча лашкарбошилар, сарой гвардиячилари туркий халққа мансуб кишилар бўлишган. Улар вақти келиб аввал ҳарбий ҳокимиятни, кейин эса сиёсий ҳокимиятни ҳам қайта қўлга киритишган. Шу тариқа салжуқийлар, ғазнавийлар, хоразмшоҳларнинг буюк давлатлари — салтанатлари вужудга келган. Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, илму урфоннинг равнақ топиши учун қудратли давлат ҳокимияти, ривожланган иқтисод ва, албатта, илм ва ижод аҳлига ҳомийлик қилувчи давлат бошлиғи керак. Салжуқий, ғазнавий ва хоразмшоҳ сулолаларига мансуб султонларнинг аксарияти илму фан, адабиёт ва санъат, маданият равнақига давлат миқёсида ҳомийлик қилишгани ҳақида ибратли тарихий маълумотларга эгасиз. Мақоламизда асосий сўз Хоразм ҳақида бораётгани сабабли тилга олинган сулолалардан бири хоразмшоҳлар ҳақида қисқача тўхталиб ўтиш билан чекланамиз.

Хоразмшоҳ — Хоразм ва унинг таркибига киритилган мамлакатларда ҳукмдорлик қилган кишиларнинг унвонидир. 4та сулола вакилларига шундай унвон берилган. Булар Африғийлар (305—995), маъмунийлар (995—1017), Олтинтош (1017—1034) ва Ануштагин (1097—1231) сулолаларидир. Уларнинг сўнгги вакили — Жалолиддин Мангубердидир.

Айниқса, Хоразмшоҳ Маъмун ва Хоразмшоҳ Маъмун II ибн Маъмун замонида Хоразм давлатининг қудрати ошади. Мамлакат пойтахти Урганч йирик фан ва маданият марказига айланади. Маъмун академияси очилади, унда Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Абу Саҳл Масиҳий, Абу Наср ибн Ироқ, Абулхайр, Ибн Мискавайх, Абу Бакр Муҳаммад Хоразмий, Абу Саид Шабибий, Абулҳасан Маъмун ва бошқа йирик олимлар, шоирлар, адиблар, таржимонлар фаолият кўрсатадилар. Булар орасида ҳозирги замондошларимизга маълуму машҳур бўлганлари Абу Райҳон Беруний ва Абу Али ибн Синодир десак янглишмаймиз. Берунийнинг қомусчи олим бўлганини, Ер куррасининг шарқий палласи мавжуд экан, Ғарбий палласи ҳам бўлиши шарт эканини назарда тутиб, илк бор Америка қитъасини назарий кашф этганини яхши биламиз, Ибн Синонинг мумтоз «Тиб қонунлари» кўп жилдлик асарлари билан танишмиз, унга «Шайх ул-раис» унвони берилганидан ҳам хабардормиз. Бироқ, юқорида тилга олинган ва бу рўйхатда исмлари ёзилмаган бошқа олимларнинг фаолияти кам ўрганилган, илмий мерослари ҳали оммалаштирилмаган. Демак, Президент фармонида таъкидлаб ўтилганидек, қайтадан ташкил этилаётган Хоразм Маъмун академиясининг асосий илмий ва ташкилий вазифаларидан бири қадимги миллий илм-фан соҳасидаги бой меросни ҳар томонлама ўрганиш ва таҳлил қилишдир. Шу ўринда бир ривоятнамо ҳақиқатни, бундан минг йил аввал амалга оширилган илмий ва жисмоний жасоратни тилга олиб ўтамиз. Ҳозирги кунда «Биринчи космонавт ким бўлган?» деб кимдан сўраманг, дарҳол «Юрий Гагарин» деб жавоб беради. Атоқли олим, шоир ва драматург Мақсуд Шайхзода олтмишинчи йилларнинг ўрталарида ал-Беруний ҳақида янги асар ёзиш учун манбалар кўраётиб, ал-Фаробий, ал-Берунийларга замондош Исмоил ал-Жавҳарий исмли аждодимизнинг ўзи ясаган қанотлар билан парвоз қилгани ҳақидаги маълумотни учратиб қолади ва бир шеърий асарида халқимиз тилидан сўзлаб, бу ҳақда «Ал-Жавҳарий фарзандим самога учганди» деган мисрани қўшиб ўтади фахр билан. Маълум сабабларга кўра, балки халқимизнинг миллий ғурури кучайишига таъсир этишидан чўчиб, балки Юрий Гагарининг шуҳратига «соя» солиши мумкин, деган ўйга бориб, бу асарнинг босилишига рухсат берилмайди. Шу тариқа Исмоил ал-Жавҳарийнинг илми ва жасорати кенг жамоатчиликка маълум бўлмай қолаверади. Яқинда туркиялик олим, профессор Усмон Туроннинг «Туркий халқлар мафкураси» китобида Исмоил ал-Жавҳарий фаолиятига доир маълумотларни, жумладан, «Физика билан шуғулланган Жавҳарий ўзи ясаган қанотлар билан учишни машқ қилаётиб йиқилади ва шу жароҳати таъсирида оғриб вафот этади» деган сатрларни учратдик. Суҳбатда бу далилни ўзбек олими профессор Омонулла Файзуллаев ҳам тасдиқлади. Демак, эндиги вазифаларимиздан бири ал-Жавҳарийдек буюк аждодларимизнинг бой меросини ҳар томонлама ўрганиш ва кенг оммага маълум қилишдир.

Ушбу Фармонда Хоразм Маъмун Академиясида тарих, археология, фалсафа, тил ва адабиёт, биология ва биотехнология соҳаларида фундаментал изланишларни олиб бориш алоҳида кўрсатиб ўтилган. Бу — бугунги қамров. Келгусида соҳалар кўпайиб, улар ёнига математика, астрономия фанлари ҳам қўшилса ажаб эмас. Зеро, Хоразм жаҳонга буюк математик ва астрономларни етиштириб берган ўлкадир.

Фармонда Хоразм Маъмун Академияси — Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг минтақавий бўлими — Хива шаҳрида тузилаётган бу замонавий Байтул ҳикма — донолар уйи олдига катта ва муҳим вазифалар, жумладан, илм-фан соҳасидаги қадимги улуғ мерос асосларида юқори интеллектуал муҳитни яратишдаги бой анъаналарни тиклаш ва ривожлантириш, ёш истеъдодли олимларни излаб топиш, уларни Академия фаолиятига жалб этиш ва илмий ижодларининг самарадорлигини юксалтириш, замонавий илмий мактаблар яратиш ва фан ютуқларини амалиётга татбиқ этиш, минтақада илм-фан билан боғлиқ барча ишларни замон талаблари даражасида мувофиқлаштириш; олий малакали ва илмий-педагогик кадрларни тайёрлаш; кадрлар тайёрлаш бўйича миллий дастурни амалга оширишда фаол иштирок этиш, узлуксиз таълим тизими ва фан ўртасидаги узвий, ўзаро манфаатли алоқаларни ўрнатиш, академик лицейларда илмий-педагогик фаолиятни юқори савияда олиб бориш каби юмушлар қўйилди. Шунингдек, унда халқаро илмий ҳамкорликни ривожлантиришга алоҳида урғу берилган. Шу ўринда ал-Берунийнинг фан тарихига умумбашарий бирлик нуқтаи назаридан ёндошиш, илм-фан ютуқлари билан бошқа халқ олимларини ҳам таништириш лозимлиги ҳақидаги фикрларини эслаб ўтишни жоиз деб биламиз.

Хоразм Маъмун академиясининг айни Хива шаҳрида қайта ташкил этилиши жуда ўринлидир. Президент Ислом Каримов Хива шаҳрининг 2500 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги табрик сўзида халқимиз, ватанимиз, давлатчилигимиз тарихида тутган ўрни ва аҳамиятига юксак баҳо берди: «Ўтмиши шарафли, бугуни саодатли, келажаги абадий шаҳар — миллатимизнинг ифтихори бўлмиш гўзал Хивамиз дунё тургунча турсин!»

Кўҳна Хива! Истиқлол шарофати — янги Академия муборак бўлсин!

Кўҳна созлар тарихидан

РУҲИЯТИМИЗ КЎЗГУСИ

Ўтмиш мусиқа намуналари гарчанд сақланмаган бўлса-да, қадимий оҳанглар таратувчи сеҳрли кўҳна созлар асрлар оша, авлоддан-авлодга ўтиб, инсониятни сеҳрли садолари билан ром этиб келмоқда. Уд, қонун, танбур, дутор, най, сурнай, карнай, ноғора каби миллий чолғуларимизнинг оҳанграбо садоларида халқимизнинг қалб туйғуларини, ҳиссиётларини, табиати ва руҳиятини ифода этувчи сеҳрли куч мавжуд.

Мусиқий чолғуларнинг инсоният ҳаёти, тараққиёт тизимидаги улкан маънавий ўрни бадиий адабиёт намояндалари томонидан муносиб таърифланиб, тарих зарварақларида зикр этилган. Хусусан, ғижжакнинг нолалар чекиши, танбурнинг мафтункор садолари, чангнинг илтижоли наволари, уднинг оромбахш нағмалари, рубобнинг беғубор тароналари, қонуннинг ақлхуш ихтиёрини забт этишга қодирлиги ва қўбизнинг самовий оҳанглар таратиш имкониятлари ўзига хос ифодасини топган. Шулар орасида кўҳна соз бўлган қонун алоҳида ўрин тутади.

Бу чолғу айрим сабабларга кўра кўп йиллар давомида истеъмолдан чиқиб қолганига қарамай, охирги 20 йил ичида қайта тикланди. Халқимиз орасида оммалашиб, мукаммаллиги ва бой имкониятларини оҳанглар орқали намоён этишга муяссар бўлди. Ҳар бир мусиқа чолғуси ижрочилик амалиётида чарxланиб, халқнинг табиатига ва анъанасига мос ҳолда авлоддан-авлодга ўтиб, миллий соз сифатида шаклланади. Алишер Навоий таъбири билан айтганда — «кўнгил хуш оҳангдан қувват, руҳ эса хуш овоздан озиқ олади». Зеро, қонун ҳам ана шундай қалбларни ром этиш хусусиятига эга бўлган жозибадор чолғуларимиздан биридир.

Қонун чолғусига доир тарихий маълумотларни кўпроқ Шарқ бадиий адабиёти асарларида ва уларга чизилган миниатюраларда, мусиқий, рисолаларда кўрамиз. Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, созларни таъриф этган ҳар бир ўтмиш намояндаси, аввало, замонасидаги энг илғор мусиқа асбобларининг турли хусусиятларини кўрсатишга ҳаракат қилган.

Кўпгина чолғуларнинг ибтидоий шаклланиши узоқ ўтмишдан бошланган бўлса-да, қонун илк бор IX—X асрда яшаб ўтган аллома Абу Наср Форобийнинг мусиқий рисоласида зикр этилган. Аллома мусиқа рисолаларида ўз даврининг етук чолғулари ҳақида ёзади. Улар орасида «маъазиф» номли чолғу бўлиб, алломанинг ёзишича, чолғуга бир нечта симлар тортилган. Ҳар бир сим муайян овоз чиқариш учун хизмат қилган. Ижро эса бармоқлар орқали амалга оширилган. Чолғунинг ниҳоятда гўзал товушини ҳамда арфанинг садоланишига ўхшашлигини қайд этади. Лекин, қонун ибораси XII аср мусиқашунос олими Сафиуддин Урмавийнинг мусиқа илмига бағишланган «Китаб ул-Адвор» ва «Шарафия» рисолаларида баён этилган. Кейинги даъво мусиқашуносларнинг фикрича, Ал Форобий ўз рисоласида айнан қонун созини таърифлаган ва бу соз кейинчалик араб ибораси билан қонун номида машҳур бўлган.

Рисолаларда баён этилган қонун ҳозиргидек кўринишда бўлиб, шаклан катта-кичиклиги ва айрим бурчакларининг ёйсимонлиги билан фарқ қилади. Илк қонунда 13 товуш, яъни учланган 33 сим мавжуд бўлган. Асосан олхўри дарахтидан тайёрлангани ҳам эътиборга олинган. Лекин шу давр чолғулари орасида қонунсимон «нузҳа» номи билан юритиладиган соз ҳам мавжуд бўлиб, унинг таърифи ҳам ўзига хос тарзда баён этилган. Ёзишларича, нузҳа сози қонунга нисбатан катта, шаклан узунчоқ тўрт бурчакдан иборат бўлган. 100 дан ортиқ симлар тортилиб, ижро услуби ва овоз таранннуми қонун чолғусига ўхшаб кетган. Даврлар давомида, ижрочилик амалиёти жараёнида нузҳа истеъмолдан чиқа бошлаган. Қонун эса аксинча, халқ орасида кенг оммалашиб, такомиллашиб келган. XIV—XV асрларга келиб қонун энг илғор чолғулар қаторидан жой олган. Шу давр алломаси Абдулқодир Мароғий «Мусиқа илмида мавжуд куйлар» («Жами ал-алҳон фи-илм альмусиқа») рисоласида қонунни қуйидагича таърифлайди: — «Қонун чолғуси трапеция шаклга эга, чолғу овозини турли хусусиятлар билан таъминловчи шаклга эга, чолғу овозини турли хусусиятлар билан таъминловчи махсус резонатори мавжуд. Унга 72 та сим тортилган бўлиб, 24 товуш маълум товушқатор тизимида жойлаштирилган». Кўҳна созларга кўпроқ табиий ипдан ва ичакдан тайёрланган симлар тортилган. Лекин шу давр қонунига мис симлар тортилган.

Қадимда ҳар бир моҳир созанда номига чолғусининг номини, устоз хонандаларга эса ҳофиз иборасини қўшиб айтиш расм бўлган. Шу боис биз тарихда Қулмуҳаммад Удий, Дарвиш Али Чангий, Али Дўсти найи, Турди ҳофиз каби бир қатор санъат намояндалари ижодини тасаввур этамиз. Қонун ижрочилиги ҳам халқ орасида кенг оммалашгани ва ижрочиларининг моҳирлиги қатор созандаларнинг «қонуний» тахаллусини олишларига сабаб бўлган. Улардан Устод Абдусаттор қонуний, Дарвеш Аҳмади қонуний, Сафиуддин Турди қонуний, Ҳофиз Бабай қонуний, Ҳожи Жаъфари Самарқанди қонуний, Мавлоно Қосим қонуний каби моҳир ижрочиларни тилга олиш мумкин.

Замонавий жараёнда қонун сози араб, турк, арман, озарбойжон, ўзбек ва тожик халқлари ижрочилик анъаналарида мавжуд. Уларнинг шаклан мутаносиблиги ва товушлар, яъни симлар ҳажми Абдулқодир Мароғий давридаги чолғуларга хос бўлса-да, мукаммаллаштирилган. Ҳар бир товуш тараннум этувчи симлар — ярим, чорак ва бир тонга кўтарилиш ва пасайтиришга мўлжалланган мосламалар билан таъминланган. Улар ёрдамида турли товушқатор тизимлар тузилиб, барча Шарқ халқлари куйларини ижро этишга имкон яралади. Фақат ҳозирги қонун чолғуларига кўпроқ табиий ёки сунъий иплар тортилади. Бу қонун садосининг ўзига хос жарангини таъминлайди.

Кўҳна созларимиздан бири бўлган қонун сержило оҳанги, майин ва жозибали овоз манбаи, бой имкониятлари билан қайта тикланиб, халқимиз дилидан жой олди. Мусиқий чолғуларимиз қалб туйғуларини тараннум этиш, қадриятларимиз — анъаналаримизни давом эттиришда маълум восита бўлиши билан бирга, миллий маънавиятимиз, руҳиятимиз кўзгуси ҳамдир.

Абдураҳмон ХОЛТОЖИЕВ,
М. Ашрафий номидаги Тошкент давлат Консерваторияси катта ўқитувчиси

БУЮК МУСАВВИР ХОТИРАСИ

Чингиз Аҳмаровнинг Ўзбекистон тасвирий санъатига қўшган ҳиссаси бебаҳо ва бетакрордир. У бадиий маданиятда профессионал ифодавийлик сарчашмасида турган рассомлардан бири.

Бироқ Чингиз Аҳмаровнинг асосий хизмати ҳамда ғоят улкан ютуғи ўрта аср миниатюра санъати анъаналарига мурожаат қилганида бўлди. 1941-1945-йилларда Алишер Навоий номидаги театр биноси ички безакларини ишлаш давридаёқ Ч. Аҳмаров ўша вақтларда ҳукмрон бўлган соц. реализм услубидан воз кечади. Ўз даврига нисбатан бу жасорат эди. Ўзбек миллий санъати равнақини олдиндан кўра билган Чингиз Аҳмаров бундан 50 йил муқаддам станокли ва маҳобатли рангтасвир санъатига Марказий Осиё санъатининг ўзига хослигини таъминловчи манзаравийлик принципини олиб кирди. Бу ўзига хосликлар энг аввало, композицияларнинг текислигида, яссилигида кўзга ташланади. Манзаравийлик принципи шундайки, унда соф бўёқлар кескин қарама-қаршиликда таққосланади. Суратлар чизиқларидаги мусиқийлик ва равонлик Аҳмаров асарларининг асосий ўзига хос жиҳатидир. Аҳмаровнинг барча тур ва жанрларда яратган асарларида истеъдоди ва маҳорати яққол кўзга ташланиб туради. У китоб ҳам безади, кинофилмларга кийимлар нусхаларини чизди, рангтасвирда ҳам, маҳобатли ижод йўналишида ҳам маҳоратини бирдек намоён этолди.

Чингиз Аҳмаров 40-йилларда асос солган услубий йўналишни санъатшунослар анъанавий ўтмишга қаратилган деб номладилар. Номланишининг ўзиданоқ кўриниб турибдики, мусаввир Марказий Осиё бадиий маданиятининг бой тасвирий меросини ўрганиш ва таҳлилий тушунишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган. Шунинг учун ҳам уни соц. реализмдан чекинганликда айблаб, қаттиқ танқид остига олдилар. Аммо вақт ўтиши билан Чингиз аканинг ҳақлиги исботланди.

Чингиз Аҳмаровнинг энг юксак хизматларидан бири 1980 йилларда локли миниатюра мактаби равнақига қўшган ҳиссасидир. Бинобарин, бугун шу соҳада ишлаётганларнинг кўплари Чингиз аканинг дуосини олган ижодкорлардир.

Устоз санъаткор бутун умрини санъатга бахшида этди, бир умр тинимсиз ижод қилди. Ўзбек халқининг ҳақиқий фарзанди бўлган Ч. Аҳмаров миллий маданиятимиз ривожига беқиёс ҳисса қўшди. У араб тилини жуда яхши биларди. Алишер Навоий ҳамда бошқа ўрта аср Шарқ шоирлари ижодининг катта билимдонларидан эди. Шунингдек, санъат тарихи ва назариясини ғоят пухта биларди.

Ч. Аҳмаров том маънода халқ рассоми эди. Шунинг учун ҳам унинг ҳар бир асари халқ орасида кенг ёйилиб, севимли бўлиб кетди. Лекин, барибир, назаримизда бу буюк санъаткор хотирасини абадийлаштириш йўлида қилинадиган ишлар талайгина. Қабри устида ёдгорлик қўйилиб, Тошкент кўчаларидан бирига унинг номи берилса, яхши бўларди. Мусаввирнинг уй-музейини ташкил этиш эса кун тартибидаги асосий масалалардан бўлиши керак.

Шу муносабат билан Ўзбекистон Бадиий академиясининг Санъатшунослик институтида Чингиз Аҳмаров ижодига бағишланган илмий конференция ўтказилди ҳамда мусаввир ишларидан иборат кўргазма ташкил этилди. Конференцияда мусаввирнинг ўзбек миллий маданиятига қўшган муносиб ҳиссаси ҳақида гап борди. Биз Чингиз Аҳмаров шогирдлари ҳамда тадқиқотчиларининг бу санъаткор хотирасини абадийлаштиришга бўлган интилишлари самарасиз қолмайди, деган умиддамиз.

Гулсара БОБОЖОНОВА,
санъатшунослик номзоди

ТАРАҚҚИЙ

Шунинг билан тараққий қилиб буладими?

Ҳали, кун буткул ётиб, кўринмай кетгани йўқ эди. Ҳали, биз турғон тўрт ёғи баланд деволнинг қалъа каби ҳавлига хийла қоронғи тушуб қолғон бўлса-да, ёнимиздаги мачитнинг қари, кулоч етмас қайрағочнинг энг учида куннинг бир қучоқ қодор шуъласи ўчар-ўчмас бўлиб турор эди.

Илҳом, бир марта соатига, яна бир марта мачит қайрағочининг учига қороғонидан сўнг:

— Ўртоқлар, уже время, — деди.

Мен, ўзим билиб туриб яна нимагадир сўрадим:

— Хўш, қоерго борамиз?

— Картина-га!

Мен Илҳомнинг одатини яхши билар эдим, шунинг учун унинг сўзи билан картинага чиқмоқни истамас эдим. Локин, Илҳомга индамасдан Салоҳиддинга қараб:

— Салоҳ, картинага чиқишго сира тобим йўқ, бошқа бир ерга боройлиқ, - дедим.

Салоҳ сўради:

— Майли, бўлмаса қоерго боройлиқ?

— Борамиз бирор ерга.

— Сиркка борайлиқми?

— Унда нима бор?

— Тонса...

— Картинадан қочган киши «Тонса» учун сиркка борадими?

Бизнинг сўзимизни диққат билан таъқиб қилиб турган Илҳом бирдан ўрнидан туриб:

— Ну, ўртоқлар, вопрос не мен решил, — деди.

Биз сўрадиқ:

— Хўш қандоғ?

— Самый яхши маслаҳат шул ерга борамиз — городской сад-га. Ов қиламиз, ов!

Салох менга қараб туриб хоҳлар-хоҳламас

— Йўқ-эй, яхши эмас, — деди.

Иш бу даражага етиб, ҳар кимнинг фикри билингандан кейин мен ҳам тилагимни очиб айтдим:

— Сўфи бобонинг олдига кирамиз, «Ўрус келди»да бўлғон гаплардан, ўшал вақтдаги хонларнинг, бегларнинг қилган ишларидан гапириб беради, эшитиб чиқамиз. Сўфи бобо, Қўқон хонлари билан Бухоро амирлари беҳуда ғалваларни жуда кўп яхши билади, бир эшитар эдик, — дедим.

Салоҳ бирдан эътироз қилди:

— Шу ҳам гапми? Эски, мияси чуриган бобойларни лақиллатишдан нима фойда?

— Фойда асли шунда. Сўфи бобо — жонлик бир тарих, — дедим. Бу сўзимга иккаласи ҳам баробар эътироз қилдилар:

— Шунинг билан тараққий қилиб буладими?

Мен енгилдим.

Картинага чиқдик. Локин, картина қолиб кетди, боқчада ов қилиб юрамиз.

Мен, кўп бўшанг, худо урғон эканманким, шу «ҳунар»ни ҳеч ўргана олмадим,

Ўртоқларим, ҳар бир ўтган «этаклик»нинг орқасидан селдек «ширин сўзлар» (комплемент) ёғдирғонда, мен уялиб қизариб ерга қарайман. Мунга Илҳомнинг аччиғи келди:

— Шу ҳам қилиқми? Бироз очилсанг-чи! Қизарғонини...

Меним узурим катта.

— Қандай қилай? Ўрганмаганман.

Бунга ҳам баробар эътироз:

— Шунинг билан тараққий қилиб буладими?

Салоҳ билан биз скамейкада ўтирамиз.

Бирдан учтасини етаклаб келди. Оғзидан мазалик ва мазасиз гаплар селдек ёғодир.

Биттасини дарров Салоҳ қўлтиқлади, биттаси Илҳом билан қолди, қора кўйлаги менга яқинлашди.

Мен қизориб турибман.

Илҳомнинг аччиғи келди,

— Туришини... туришини! Ну ушлашинг! Нимага қараб турасиз? Ну возмите ну...

Титрадим секингина бориб қўлтиқладим.

Кетиб борамиз.

Улар иккаласи, оғизларига нима келса сўзлайлар, гапиралар, қизларнинг кулгиси дунёни босди.

Мен гапирмоқ истасам ҳеч бир кишига бирор муносиброқ гап тополмайман.

— Ну, молодой человек, —

— ...

— Ну, что нового?

— ...

Қора кўйлаклик Салоҳга қараб:

— Слушаете, почему он ничего не говорит? — деди.

Салоҳ менга:

— Ҳой гапирсанг-чи, пес! Нима бўлди сенга? — деди.

— Нима гапирай?

— Картошка, сабзи, пиёз, ошқобоқ... Нима бўлса ҳам.

— Шуларни гап қилиб гапирадими?

Бу сўзимга Илҳомнинг жуда аччиғи келди:

— Шу песни нимага олиб чиқдик? Ғўдаймай ўлсин. Шу ҳам инсонликми?

— Ҳа, инсонлик қандоқа бўлар экан бўлмаса. Инсонлик — эшак-бозлиқ, ҳар соатда бир гул искаш эканми?

Бу сўзим Илҳомга бошқача таъсир этган эканким:

— Ҳа, ўлинг, шундай ширин сўзларни билар экансиз, шу сўзларни ёнингиздағиға айтмайсизми? Мунча уятчанлик, бу нима?

Бунга Салоҳ қўшилди:

— Шунинг билан тараққий қилиб бўлар эканми?

ҚАЛАНДАР
«Муштум», 1924 йил, май.
Нашрга тайёрловчи: Раҳим ФАЙЗУЛЛАЕВ

Кичкина ҳангама

ЎПКАЛАШ

(Юнон газеталари Юнонистон ва Туркияга бир кўз билан қарамаганликлари учун муттафиқлардан ўпкалаб ёзадирлар. **Радио хабари)**

Юнонилар Анодоли тупроғида юрганда.
Унлар учун муттафиклар «жуда яхши» эдилар.
Энди келиб камолчилар лунжларига урганда.
«Яхшилар»нинг кўнглидаги ёмонликни билди.

«Дўст» деганнинг яхшиси бор, ёмони бор жаҳонда,
Фойдаликдир дўст тутқонда афъолини саралаш:
Эсизлар ким, бу ҳақиқатни кеч билган Юнонда,
Йўқса сира бўлмасэди бу кундай
ЎПКАЛАШ!..

ҚАЛАНДАР.
1922 й

БЎҒОЗЛАР МАСАЛАСИ

ярим жиддий

Темир, чўян, пўлат, метин машиналар устидан
Бошқаларнинг тупроғига кўлларин узотқон
Милтиғи йўқ, қиличи йўқ ожизларнинг кўксидан
Тилим-тилим яра очиб, ғазабини қўзғотқон,
Ҳой мусалар, ҳой господин, ҳой лордлар, барунлар
Парча-парча йиртилгуси сиз тузган қонунлар,
Ортиқ жуда йироқ эмас сизнинг учун сўнг кунлар.

Уёлмасдан бошқаларнинг «бўғози»га чанг солиб,
Ҳийла билан, макр билан эга бўлиб турибсиз,
Алжазира, Арабистон, Эрон ва Ҳинд кўзғолиб
«Ё истиқлол, ё ўлим!» деб чиқса, нима қилурсиз?

Улуғ ҳинднинг туб халқини икки динга ажратиб,
Бирни бирга ол кишлатиб, қонин сўриб келдингиз,
«Маданият» исми билан ҳар итликни қилдингиз.
Чидаб келди бечоралар заҳар ичиб, қон ютиб.

«Адолат»нинг нурларини сочмоқ учун «албатта».
Ҳар замонда олий ҳукм ҳайъатлари қурдинг-ку?!
Ажиб «Одил», ажиб «Тўғри» қонунларни ҳар ерда,
Ҳар ўлкада «татбиқ» қилиб, маъсумаларни
қирдингиз...
Қалбингизда билим-ирфон оловлари ёнадир:
Маданийсиз, ҳурматлисиз, сенсирамак бўлмас ҳеч,
Қўлингизда тўп, пулемёт, милтиқ, найза ва қилич!
Шунинг учун Шарқлик бир оз қовоғини соладир...
Чаппасига дуо қилиб, сўкиб, қарғаб қоладир...

Фақат, сўнг қарғиш-дуо кор этмаски қўзғалингиз,
Шунинг учун сиз бемалол «маданият» тарқатинг!
Шарқла оз-моз қолғон-қутқон «ваҳший»ларни
йўқотинг,
Ота беринг, қира беринг, агар фурсат топсангиз!

Сақланинг ким, машинани англамасун Шарқлилар,
У тилсимни сиз унларга кўрсатмакдан сақланинг.
Кўз солинг ким, милтиқ, тўпга ўрганмасун
«ваҳшийлар»
У сирни унлар сира билмасинлар, кўз солинг.

Бир озғина қаролмасдан, хабар топмай қолсангиз,
Эҳтимолким, у сеҳрлар, тилсимларни ўрганиб,
У Шарқлилар, у «ваҳший»лар сиздан бир оз...
жирканиб,
«Кет!» демакка бошларлар-да, шунда сизнинг
ҳолингиз.

Бир оз оғир булиб қолур, бу яхшимас албатта,
«Радик» деган ёзибдирким: «шундай бўлса кўп катта
Тўпалонлар кун ботишнинг ўзида ҳам бошланур.
Юмшоқ жойда ўлтурғонлар шупур бўлиб ташланур!»
Ҳой муса, ҳой господин, ҳой маркиз, ҳой фон,
барун
«Бўғозлар»дан маҳкам бўғинг шу иш бўлмасдан
бурун!..

ҚАЛАНДАР. 1922 йил.
Нашрга тайёрловчи С.АҲМАД

ЭЪЛОН ҚИЛИНМАГАН ҚЎНИШ

Фавқулодда ҳодиса юз бергани йўқ, аммо...

Ҳамма иш бинойидек кетаётганди. Намангандан кечки рейс билан учадиган йўловчилар аэропорт хизматчилари ҳамроҳлигида «Ан-24» самолётига кўтарилиб ўз жойларини эгалладилар. Куннинг охирги рейси маҳаллий вақт билан 20 дан 40 минут ўтганда учишига қарамай, аксарият йўловчилар аэропорт биносига бир-икки соат олдин келишган. Негаки, кечки пайт шаҳар марказидан аэропортга келиш бирмунча мураккаблашади. Омадингиз келиб, сўнгги троллейбусга илиниб қолсангиз марра сизники, акс ҳолда биргина Наманганда эмас, бутун водийда бағоят урчиб кетган учар «левий»чиларнинг қўлига тушиб анча-мунча харажат қилишингизга тўғри келади.

Транспорт муаммосини қўятурайлик. Айтганимиздек, йўловчилар самолётга бамайлихотир кўтарилиб, ўз жойларини эгалладилар. Одам у қадар кўп эмас, яккам-дуккам бўлиб, бемалол ёнбошладик. Исмини «Алёна» деб эълон қилган стюардесса қиз, одатдагидек, димоғли талаффузда бизни қутлади: «Ўзбекистон ҳаво йўллари» авиакомпанияси ҳамда кемамиз сардори номидан сизларни «Наманган — Тошкент» маршрути билан учадиган «Ан-24» самолёти бортида қутлаймиз. Учиш вақти 20 дақиқа. Баландлик 5 минг метр... Энди эса хавфсизлик камарларини тақиб олишингизни илтимос қиламиз...»

Ие, дедим ўзимча, Тошкентга наҳотки 20 минут училадиган бўлса? Демак катта тезликда парвоз қиларканмиз-да, деб ҳайрон бўлиб тургандим, мундоқ қарасам, бошқалар ҳам бир-бирларига ҳайратомуз қарашмоқда. Наҳотки 20 минутда Тошкентга етиб борсак?

Асосий ҳангома шундан кейин бошланди. Алёна кутилмаганда «Хонимлар ва жаноблар! Яна бир неча дақиқалардан кейин самолётимиз... Андижон аэропортига қўнади. Самолётимиз батамом тўхтагунича жойларингизда ўтириб туришингизни илтимос қиламиз. Ўзингиз билан самолёт салонига олиб кирган юкларингизни унутманг. Шу билан парвозимиз ниҳоясига етди. Кемамиз сардори ва экипаж аъзолари сизларга сиҳат-саломатлик тилайди...» деб қолди-ку.

Муҳокама учун мавзу

Ёпирай, бу қанақаси бўлди? Ахир биз Тошкентга учаётган йўловчилармиз-ку? Шу пайт кема сардори ичкаридан чиқиб келди. Биз ундан кутилмаган қўниш сабабларини сўрадик. Сардор ҳайрон бўлгандай: «Нима, сизларни огоҳлантиришмадими?» деди холос. Ҳамма бирданига чувиллай бошлаганидан кейин бамайлихотир қўшиб қўйди: «Ташвиш қилманглар, бироздан кейин Тошкентга учамиз, уйларингизга етиб оласизлар...»

Шундай бўлди ҳам. Орадан ярим соатлар чамаси ўтгач, самолётимиз Андижон аэропортидан кўтарилиб Тошкентга салкам бир соат кечикиб етиб келди. Узоққа кетадиганлар (вақт алламаҳал бўлиб қолганди) такси ёллашга мажбур бўлишди.

Бир қарашда, ваҳима қиладиган жойи йўқ. Нима қилибди, самолёт Андижондан ёнилғи олиши керак экан. Наманган аэропортидаги мутасаддилар бу тўғрида йўловчиларга бир оғиз айтиб қўйишни унутишибди. Шунга ҳам ота гўри қозихонами, дейишлари мумкин. Аммо ҳаётда «оддий бир маданият, инсоний ҳурмат» деб номланадиган нарсалар ҳам борки, уларга бефарқ қараб бўлмайди.

Самолёт Тошкент аэропортига қўниб, парраклари батамом тўхтагач, одатга кўра, кема сардори биринчи бўлиб ташқарига чиқди. На у ва на стюардесса Алёна бир оғиз «маъзур тутасизлар, шундай бўлиб қолди», демади. Худди ҳеч нарса бўлмагандай бемалол тушиб кетаверишди. Жаҳоннинг бирорта мамлакатида бундай эмас. Бирор сабаб билан самолёт кечикиб қолса ёки йўловчиларнинг хотиржамлиги бузилса авиакомпания номидан такрор-такрор узр сўрашади. То сиз билан хайрлашгунларича кўнглингизни олишга ҳаракат қилишади.

Бундан уч-тўрт йил аввал таҳририятимизга келган америкалик меҳмонлардан бири «Сизларда қизиқ экан, самолётдан биринчи бўлиб кема сардори, экипаж аъзолари тушишар экан, бутун дунёда сарбон кемани ҳаммадан кейин тарк этади», деган эди. Бир гал сайёҳлар сафида Ҳиндистонга борганимизда аэропортда йўловчиларга хизмат кўрсатиш нақадар мукаммал эканлигини кўриб ҳайратга тушган эдим. Мадрасдан Коломбога учишимиз керак. Аэропортга етиб келганимизда маъмурлар океан нотинчлиги сабабли бир-икки соат кечикиб учишимизни билдиришди ва... шу заҳотиёқ ҳаммамизни саёҳатимизни ташкил этаётган фирма номидан ресторанга таклиф этишди. Икки соат қандай ўтиб кетганлигини билмай қолдик. Ҳаваскорлар ғоят мароқли концерт қўйиб беришди. Қўлларимизга совға-саломлар тутқазишди. Коломбога вақт алламаҳал бўлганида етиб келдик. Аэропортда бизни фирманинг бу ердаги ходимлари узр-маъзурларини айтиб кутиб олишди. Яна совға-саломлар беришди.

Бугун мустақил Ўзбекистонимизнинг ҳаёти, ҳеч муболағасиз айтиш мумкинки, жаҳон андозаларига мос равишда кечмоқда. Халқаро муносабатларимиз, борди-келдиларимиз, ҳаттоки қурилишларимиз ҳам жаҳоний мезонлардан қолишмайди. Ҳамма соҳаларда халқимизнинг маънавий ахлоқий қадриятлари тикланмоқда. Боз устига эркин, ҳуқуқий демократик жамият қурмоқдамиз. Нега энди вокзалда, аэропортда, шоҳ бекатларда йўловчиларга мундоқ бир одамдай муносабатда бўлмаймиз. «Об-ҳаво ёки бошқа бир техник сабабга кўра самолётимиз бироз кечикиб учади, бунинг учун маъзур тутсинлар» дейиш, дарҳол ёш болаларга бир донадан ширинлик, бемору ногиронларга бир пиёладан чой, ёшларга газета-журнал улашиш наҳотки қийин иш бўлса? Кўпинча рейслар ўз вақтида бажарилмайди, бири иккинчисига қўшиб юборилади. Билетларни рўйхатга олишдаги машмашаларни айтмайсизми? Даъвомиз қуруқ бўлмасин: шу йилнинг 29 октябрида Андижонга учадиган эрталабки рейс кечикди. Сабаблари ҳеч кимга маълум қилинмади. Шу куни учиши керак бўлган бошқа бир рейснинг вақти ҳам бўлибдики, самолётдан дарак йўқ. Бошлиқ «Бу билетларни мен сотмаганман, умуман, билет сотиш билан бошқа ташкилот шуғулланади, ўшанга боринглар», дейди холос. Ҳеч ким ҳеч нарсани тушунтирмайди. Бунақа мисолларни «Ўзбекистон ҳаво йўллари» миллий авиакомпанияси фаолиятидан яна хоҳлаганча келтириш мумкин.

Қисқаси, кейинги пайтларда матбуотимизда миллий авиакомпаниямиз фаолиятига доир танқидий мулоҳазалар тез-тез чиқиб турибди. Аммо жиддий бир ўзгариш бўлаётгани йўқ. Мана бир мисол: Наманган аэропорти биносининг ички деворларига осиб қўйилган авиакомпания фаолиятига доир меъёрий ҳужжатлар ҳамда раҳбарият томонидан имзоланган барча буйруқ ва фармойишлар ўзбек тилида ёзилган эмас. Яъни, биз танқид қилишдан, улар эса «ёзишса ёзишибди-да», дея хотиржам елка қисиб қўйишдан чарчашмаяпти. Афтидан, бу мусобақа яна анча давом этадиганга ўхшайди.

Наҳотки шундай бўлса?

Аҳмад ОҒА

БУХОРОНИНГ ШАРИФЛИГИ НИМАДА?

Шарқ халқларида шундай бир ижобий анъана бор. Бирон жой, жонзот ва одамлар номларига, уларнинг хислати, хатти-ҳаракати, кўриниши ҳамда фазилатига қараб сифат ҳам қўшиб айтишади. Тошкенти азим (улуғ, улкан), Қўқони латиф (гўзал, майин, сўлим), Кўҳна Урганч (қадимий) бунга мисол бўла олади. Бухорои шариф ҳам шулар жумласига киради. Унинг шарифлиги тарихий ҳақиқат. Бухоро исломнинг етти — Макка, Мадина, Бағдод, Басра, Дамашқ, Қоҳира каби шариф шаҳарлари жумласига киради. Унинг тарихи минг йиллар қаърига сингиб кетган.

Ўтмишда кимлар Бухорони тавоф, таъриф этмади. X асрда яшаган Наршахий ўзининг «Бухоро тарихи» асарида «Бухорони Нумижкат — Бумискат (мис шаҳри), арабча «Мадинат ус-суфрия» (Мис шаҳар), «Мадинат ут-тужжор» (Савдогарлар шаҳри), «Фохира» (Фахри шаҳар), деб аталганлигини қайд этиб, «Бухоро деган ном у номларнинг ҳаммасидан машҳуррокдир. Хуросон шаҳарларидан биронтаси ҳам бунчалик кўп номга эга эмас», деб ёзади.

XIII асрда яшаган араб сайёҳи Ибн Баттута: «Бу шаҳар (яъни Бухоро) Жайхун ортидаги шаҳарларнинг пойтахти эди», деб таъкидлайди.

Таниқли венгер тарихчиси Херман Вамбери бутун Мовароуннаҳрнинг ўрта асрлар тарихини бекорга «Бухоро ёхуд Мовароуннаҳр тарихи» деб номламаган. Чунки Мовароуннаҳрнинг ўрта асрлар тарихи у ёки бу жиҳатдан Бухоро билан бевосита ва билвосита боғлиқ бўлган. Искандар империяси таркибида, кейин Кушонлар таркибида, кейин Турк хоқонлиги таркибида, VIII асрдан араб халифалиги таркибида бўлди. XI асрда Салжуқийлар таркибида, 1219 йил мўғуллар тасаррўфида, 1383 йилдан Темур давлати таркибида, 1505 йилдан Шайбонийлар таркибида, 1557 йилдан Абдуллохон даврида Бухоро узил-кесил хонлик пойтахти, 1753 йилдан то 1920 йилгача амирлик маркази, 1920-1924 йиллар Бухоро шўро республикаси пойтахти, 1924 йилдан вилоят маркази сифатида фаолият кўрсатмоқда.

Бизнингча, Бухорога Шарифлик мақомининг берилишига қуйидаги жиҳат ва омиллар сабабдир:

Биринчидан, Бухоро музофоти то исломгача ҳам табаррук жой бўлган. Ҳасанхўжа Ниссорий ўзининг «Музаккири Аҳбоб» тазкирасида: «Ҳар бир асрда Бухоро ўша давр дин олимларининг йиғилиш жойи бўлган» деб ёзади.

Иккинчидан, Бухоро Марказий Осиёга ислом эшиги вазифасини ўтаган. Араблар Амударёдан бу томонда тўхтаган илк йирик қўнимгоҳ Бухоро бўлган. Ниссорий

ИЛМ — ЎЗНИ БИЛМАКДИР

ўша асарда яна ёзади: «Дейдиларки, ислом Бухородан кейин Самарқандга етган... Бухоронинг дастлабки фатҳ этилиши ҳижрийнинг 54 йили содир бўлган».

Учинчидан, араблар Бухорони босиб олгандан сўнг бу ерда халқни ислом динига ўтказишнинг энг «зўр» йўлидан фойдаланган. Наршахийнинг қайд этишича, араблар бухороликларни масжидга жалб этиш мақсадида жума намози учун икки дирҳамдан пул тўлаб турганлар, шу билан бирга бухоролик аҳоли хонадонларини ярмига араблар оилалари жойлаштирилган. Ушбу тарихий воқелик Херман Вамбери асарида ҳам қайд этилади. Бу ҳол исломни келгусида Бухоро халқи орасида чуқур илдиз отишига олиб келди.

Тўртинчидан, Ниссорий ёзади: «Дейдиларки, коинотнинг энг афзали пайғамбар Алайҳиссалом меърож кечасида Бухоро уламоси нурини мушоҳада қилганларким, ул нур буюклик олами сари Исмоил Бухорий... фақиҳлар сардафтари хожа Абу Ҳафиз Кабир... назар аҳлининг сардори Шайхурраис (Ибн Сино) Бухоро музофотидандир». Демак, Бухорони шарифлиги дастлабки Буюк Бухорийлар ва қолаверса, кейинги Буюк Бухорийлар номи билан бевосита боғлиқдир.

Бешинчидан, Бухорода қатор буюк кишилар хоки пойлари мавжудки, бу ҳам шарифликдан дарак. Шу билан бирга у ерда ислом тарихи ва рамзи билан алоқадор бўлган жиҳатлар ҳам мавжуд. Аввало мозоротларнинг ўзи табаррук жой. Буюклар мозороти эса икки карра табаррук.

«Бу шаҳарда табаррук мозоротлар жуда кўп, хусусан, хожагон шариф силсиласига — Оллоҳи таоло руҳларини муқаддас қилсин — таaллуқли улуғларнинг қабрлари анчагина. Ва ҳазрат пайғамбарнинг — унга Оллоҳнинг саломи ва солоботи бўлсин — бир неча тола сочлари ҳам Бухоронинг муаззам мақбараларидадир», дейилади Ниссорий асарида. Яна шу муаллиф Жувайнийнинг (1224-1283) «Тарихи Жаҳонкушо» асаридан «Бухоро қуббатул исломнинг машриқий шаҳарларидан биридир. Ўлкадаги туманлар орасида Бухоро «мадинатул-ислом» — «ислом шаҳри» мақомида туради» деган далилни келтиради.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, юқоридаги омил-жиҳатлар Бухорони шарифлик мақомига етаклаган.

Собир ИСМОИЛОВ,
Гулистон Давлат университети ўқитувчиси

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги ва Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театри жамоаси Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, театр саҳна устаси

Ҳусниддин РАФИҚОВ

бевақт вафот этганлигини чуқур қайғу билан билдириб, марҳумнинг оила аъзоларига таъзия изҳор қилади.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси таниқли драматург Шароф Бошбековга отаси

Бошбек НОРМАТОВ

вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик изҳор қилади.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси уюшма аъзоси Вячеслав Костиряга умр йўлдоши

Евгения Константиновна КОСТИРЯ

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия билдиради.

«Тошкент-савдо» бирлашмасига қарашли «Ҳур-омад» корхонаси меҳнат жамоаси корхона раҳбари Абдусаттор Исмоиловга волидаи муҳтарамалари

Ҳуринисо ИСМОИЛОВА

вафот этганлиги муносабати билан чуқур ҳамдардлик изҳор қилади.

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ»ГА ОБУНА ДАВОМ ЭТМОҚДА

Азиз муштарийлар!

Мамлакатимизда нашр этилаётган барча матбуот нашрларига, шу жумладан, Сизнинг севимли ҳафталик газетангиз — «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»га ҳам 1998 йил учун обуна бошланди.

Газета янги 1998 йилда ҳам кўп йиллардан буён шаклланган ўз анъаналарини давом эттиради. Муштарийларимиз эътиборини қозонган «Ўзбеклар ва дунё», «Жараён», «Ўзбек романи: кеча ва бугун», «Шеърият ва замон», «Тарих ва тақдир», «Тадқиқот, ахборот», «Руҳият иқлимлари» рукнлари остида ранг-баранг мақолалар, суҳбатлар, тадқиқотлар билан танишасиз. Янги давр адабиётининг энг сара намуналаридан парчалар, кино, мусиқа, тасвирий ва амалий санъатга оид мақолалар газета саҳифаларида мунтазам бериб борилади.

Азиз муштарийлар! Кўп йиллик ижодий ҳамкорлигимизни янги йилда ҳам давом эттириш учун газетага обунани ўз вақтида расмийлаштиришни унутманг. Эътиборингизга яна шуни маълум қиламизки, келгуси йил обунаси учун газета индекслари ўзгарди.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг янги индекслари:
— якка тартибдаги обуначилар учун 222
— ташкилотлар учун 223

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ
ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI
1997 йил

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона телефони— 133-52-91
* * *
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир —Сирожиддин САЙЙИД

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0790. Ҳажми — 3 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Индекс 64593. 1 2 3 4 5 6